МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
Кафедра загального та прикладного мовознавства і слов'янської філології

ДАНЬКО ВІКТОРІЯ ПЕТРІВНА

Допускається до захисту:
в.о. завідувача кафедри
загального та прикладного мовознавства
і слов'янської філології, к.філол.н.
_____ Гарбера І.В.
«____» _____ 2024 р.

ЕМОТИВНИЙ ПРОФІЛЬ СТРАХУ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Спеціальність 035 Філологія
Освітньо-професійна програма 035.10 Прикладна лінгвістика

Кваліфікаційна робота

Науковий керівник:
І.В. Гарбера, доцент
кафедри загального та прикладного
мовознавства і слов'янської філології,
к.філол.н.

Оцінка: ____ / ___ / _____
Голова ЕК: _____

Вінниця 2024

АНОТАЦІЯ

Данько В.П. Емотивний профіль страху в українській мові. Спеціальність 035 «Філологія», освітньо-професійна програма «Прикладна лінгвістика». Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2024. 91 с.

У кваліфікаційній роботі охарактеризовано емотивний профіль страху в українській мові – на матеріалі художнього тексту. Розмежовано поняття «емоційність», «емотивність» та «експресивність» у сучасному мовознавстві; схарактеризовано типи емоцій у психології та психолінгвістичних студіях; описано засоби вираження емоцій та емоційних станів в українській мові та україномовних текстах; окреслено поняття емотивності як лексичної категорії та визначити вербальні засоби вираження емоцій; виділено ключові відомості про художній текст як стилістично-жанрову категорію; визначено методи дослідження мовних засобів вираження емоцій та емоційних станів у художньому творі та схарактеризовано емотивність у мові та в художніх творах, скласифіковано емотиви; досліджено мовні засоби вираження емотивного профілю страху в сучасній українській прозі (на матеріалі роману Вікторії Гранецької «Тіло»).

Ключові слова: емоція, емотивний профіль, страх, художній текст.

Бібліографія: 62.

Danko V.P. Emotional Profile of Fear in the Ukrainian Language. Specialty 035 “Philology”, Program “Applied Linguistics”. Vasyl’ Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2024. 91 p.

The qualification work characterizes the emotional profile of fear in the Ukrainian language on the basis of a literary text. The concepts of "emotionality", "emotionality" and "expressiveness" in modern linguistics are distinguished; types of emotions in psychology and psycholinguistic studies are characterized; the means of expressing emotions and emotional states in the Ukrainian language and Ukrainian-language texts are described; the concept of emotionality as a lexical category is outlined and verbal means of expressing emotions are defined; the key information about the literary text as a stylistic and genre category is highlighted; the methods of researching the linguistic means of expressing emotions and emotional states in a literary work are determined; emotionality in language and in literary works is characterized, emotives are categorized; the linguistic means of expressing the emotional profile of fear in contemporary Ukrainian prose (based on the novel "Body" by Victoria Hranetska) are investigated.

Keywords: emotion, emotional profile, fear, literary text.Bibliography: 62.

ЗМІСТ

ВСТУП……4

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ЕМОТИВНОСТІ ЯК МОВНОЇ І ТЕКСТОВОЇ КАТЕГОРІЇ……..7

1.1 Розмежування понять «емоційність», «емотивність» та «експресивність» у сучасному мовознавстві……....7

1.2 Типи емоцій у психології та психолінгвістичних студіях…….....15

1.3 Засоби вираження емоцій та емоційних станів в українській мові та україномовних текстах……..24

1.4 Емотивність як лексична категорія. Вербальні засоби вираження емоцій……30

1.5 Художній текст як стилістично-жанрова категорія……37

Висновки до розділу 1……44

РОЗДІЛ 2 ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ……..46

2.1 Методика дослідження мовних засобів вираження емоцій та емоційних станів у художньому творі……46

2.2 Емотивність у мові та в художніх творах. Класифікація емотивів…….....55

2.3 Мовні засоби вираження емотивного профілю страху в сучасній українській прозі (роман Вікторії Гранецької «Тіло»)……...69

Висновки до Розділу 2……..77

ВИСНОВКИ……...……...79

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ……....….82

ВСТУП

Останнім часом у мовознавчих дослідженнях стає все більш актуальною проблема, пов'язана з актуалізацією емоцій у комунікативних процесах. Відомо, що емоції відіграють важливу роль у житті та діяльності людини як особливі суб'єктивні психічні стани, які відображають ставлення людини до світу, інших людей, процесів і результатів її діяльності у формі приємних або неприємних відчуттів. Дослідження мовних засобів поширення емоційного досвіду може бути визнане одним із найбільш важливих та багатогранних проблем сучасної науки загалом і лінгвістики зокрема. Засобами втілення емоцій у писемному тексті постають емотиви, що мають специфічні особливості втілення у художньому тексті, оскільки емоційні стани радості, страху, болю, тривоги репрезентуються через метафори, епітети та інші тропи. **Актуальність нашого дослідження** зумовлена необхідністю вивчення втілення емотивного профілю страху у художньому тексті.

У нашому дослідженні ми зверталися до базових робіт із вивчення емотивної лексики, а саме до доробку таких учених, як: К. Баюн, Т. Заболотна, І. Мац, Н. Михальчук, Л. Коваль, Н. Штефанюк та ін. О. Борисов, І. Кость, Н. Мельничук здійснили класифікації емотивної лексики за різними семантичними параметрами.

Мета дослідження. Охарактеризувати емотивний профіль страху в українській мові – на матеріалі художнього тексту.

Мета дослідження передбачає виконання таких **завдань**:

1) розмежувати поняття «емоційність», «емотивність» та «експресивність» у сучасному мовознавстві;

2) схарактеризувати типи емоцій у психології та психолінгвістичних студіях;

3) описати засоби вираження емоцій та емоційних станів в українській мові та україномовних текстах;

4) окреслити поняття емотивності як лексичної категорії та визначити вербальні засоби вираження емоцій;

5) виділити ключові відомості про художній текст як стилістично-жанрову категорію;

6) визначити методи дослідження мовних засобів вираження емоцій та емоційних станів у художньому творі та схарактеризувати емотивність у мові та в художніх творах, скласифікувати емотиви;

7) дослідити мовні засоби вираження емотивного профілю страху в сучасній українській прозі (на матеріалі роману Вікторії Гранецької «Тіло»).

Об'єкт дослідження. Емотивний профіль страху в українській мові.

Предмет дослідження. Мовні засоби вираження емотивного профілю страху в сучасній українській прозі (роман Вікторії Гранецької «Тіло»).

Методи дослідження. Специфіка об'єкта і мета дослідження зумовили використання описового методу, на підставі якого узагальнюються спостереження над зібраним фактичним матеріалом (опис емотивів, засобів вираження емоцій), функційного методу (простежується функціювання емотивів у художньому тексті). Також у роботі використовувалися методи аналізу, систематизації, узагальнення матеріалу, що допомогло обробляти літературні та літературно-критичні джерела, що беруть участь у комбінованому аналізі. Системний аналіз допоміг з'ясувати ідейно-проблемний та формально-смислові шари художнього твору. Крім того, використано психолінгвістичний та лінгвістичний аналізи для детального аналізу емотивного профілю страху у романі В. Гранецької «Тіло».

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що було вперше зроблено спробу схарактеризувати особливості втілення емотивного профілю страху в творі сучасної української літератури.

Теоретичне значення твору полягає в осмисленні та вивченні емотивів сучасної української мови. Отримані результати наукової роботи допоможуть у подальших дослідженнях емотивів, а також узагальнити деякий теоретичний матеріал із емотіології, лінгвістики тексту, сучасної української мови тощо.

Практичне значення роботи. Отримані результати можуть бути використані при викладанні курсів «Сучасна українська мова», «Теорія літератури», спецкурсів та семінарів із сучасної української літератури, емотіології тощо.

Структура роботи. Робота складається зі вступу; двох розділів; висновків; списку використаних джерел (60 позицій). Перший розділ теоретичного спрямування, має п’ять підпунктів. Другий розділ сформований з двох підпунктів, які зосереджуються на практичній частині наукового дослідження. Загальний обсяг роботи: 89 сторінок (80 сторінок основного тексту).

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ЕМОТИВНОСТІ ЯК МОВНОЇ І ТЕКСТОВОЇ КАТЕГОРІЇ

1.1. Розмежування понять «емоційність», «емотивність» та «експресивність» у сучасному мовознавстві

Поняття «емоційність», «емотивність» та «експресивність» є певною мірою подібними за значеннями, проте все ж між ними існують суттєві відмінності у вираженні, на що звертає увагу багато дослідників.

Д. Станко досліджує загальні характеристики поняття «емоційного» та «емотивного» дискурсів, а також на лексичні, стилістичні, структурні й прагматичні особливості кожного з виділених типів дискурсів й виокремлює думки Х. Арндт та Р. Дженні, які розмежовують поняття емоційної й емотивної комунікації, та А. Шаховського, який виділяє емоційне та емотивне висловлення. В. Шаховський стверджує, що емоційним висловлення є тільки в тому випадку, коли воно є засобом довільного вираження емоцій без впливу на адресата. У свою чергу емотивним дослідник називає те висловлення, що є навмисним, усвідомленим і спрямована на досягнення впливу на адресата, а також здійснюється з використанням емотивних засобів лексики, синтаксису й інтонації [54, с. 177].

Д. Станко звертає увагу на думку Я. Гнезділової, яка вважає емоційним той дискурс, який непідготовлений до мовленнєвої діяльності, і виникає в результаті раптового прояву емоцій відповідно до певної ситуації. Дослідниця звертає увагу на створення перлокутивного ефекту, який виникає в наслідок виникнення емоцій, які викликані певною ситуацією, які реалізуються через непродумані, спонтанно вибрані експресивні мовні одиниці; такий ефект спричиняє втрату мовцем самоконтролю чи порушення його психічного балансу [54, с. 177]. Тоді як для емотивного дискурсу властивий тип мовлення, який мотивований, є спланованою експресивною мовленнєвою діяльністю, що

ретельно продумана з позиції вибору відповідних мовних засобів і мовленнєвих стратегій і тактик, що, у свою чергу, використовуються з метою емоційно вплинути на адресата [54, с. 177].

Зокрема, за твердженням Д. Станко, емоційний та емотивний дискурси проявляються таких рівнях як лексичний, синтаксичний й прагматичний. Щодо лексики зауважмо наступне: в емоційному дискурсі активно використовуються нецензурні, лайливі, вульгарні слова, сленг, жаргонна лексика, лексеми із суфіксами суб'єктивної оцінки, емоційно-оцінна лексика, вигуки. У свою чергу стилістичні засоби за спостереженнями Д. Станко в емоційному дискурсі відіграють другорядну роль, а у структурному плані емоційний дискурс виражений простими, еліптичними реченнями.

Суттєві відмінності від емоційного простежуємо на мовних рівнях у емотивному дискурсі, для якого властиве використання лексичних одиниць пишномовного й книжного характеру, поетизмів, архаїзмів; суттєву роль відіграють і стилістичні засоби, які є одними із провідних в емотивному дискурсі, зокрема, Д. Станко простежує своєрідний «ефект нанизування», що реалізується через нагромадження різних стилістичних прийомів, що посилюють вплив на слухача. Варто зауважити, що в емотивному дискурсі простежуємо структурну розгалуженість речень. У свою чергу емоційний дискурс є «Его-мотивованим», на що вказують порушення принципів кооперації й ввічливості, зокрема, він є мінорним й негативно забарвленим. [54, с. 177].

Щодо визначення понять «емоційність» і «емотивність» Д. Станко звертає увагу на їх ототожнення у працях В. Кухаренко – емоційне (емотивне) значення слова, у якому відображається відношення до певного об'єкту і яке пов'язане з пізнавальною діяльністю особистості [54, с. 178].

У свою чергу І. Літвінчук характеризує емотивність як «результат інтелектуальної інтерпретації емоційності, що транслюється в мові й мовленні» [31, с. 1].

І. Лелет окреслює поняття емотивності з психологічної точки зору та визначає його психологічне явище, що описує чутливість індивіда до певних емоціогенних ситуацій [28, с. 107]. З чого робить висновок, що емотивність пов'язана з емоційністю і зазначає, що розмежування цих понять в психологічній літературі здійснюється з позиції процесу комунікації. Виходячи з цієї точки зору, І. Лелет, подібно до Д. Станко, визначає емотивність як навмисний вияв емоцій, який моделюється певною стратегією комунікативної поведінки, оскільки використовується з метою прогнозування ситуації, й, зокрема, створення впливу на інших людей [28, с. 107].

За твердженнями О. Селіванової, у лінгвістиці останніх десятиліть активно використовується термін «емотивність», який розуміється не лише як важлива складова конотативного компонента семантичної структури слова мовної одиниці, у якій репрезентується емоційне ставлення носіїв мови до ситуації, а й як текстова категорія, яка підпорядковується інформативності чи модальності [50, с. 142].

Досліджуючи поняття емотивності В. Галаган звертає увагу на його визначення сучасними дослідниками, які визнають, що емотивність – це текстова категорія, що певною мірою підпорядкована інформативності чи модальності, яка репрезентує емоційне ставлення адресанта (автора), його функції в тексті, дійових осіб, передбачає ймовірні емоції реального чи гіпотетичного можливого читача щодо описуваних подій, явищ, персонажів, їхньої поведінки й актуалізується через використання емоційно заряджених текстових компонентів [9, с. 172]. Проте якщо у тексті відсутні емотивно заряджені одиниці, його простір може містити глибину та імпліцитну емотивність. Зокрема, В. Галаган стверджує, що емотивність пов'язана й з такими відтінками конотата як: оцінка, експресивність, функційно-стилістична забарвленість. Саме емотивні мовленнєві ситуації створюють варіанти мовної семантики слова та словосполучення, а також викликають нові емотивні смисли й змінюють норми, через які реалізується мовна семантика, активізується емотивна прегнантність мовних одиниць [9, с. 173].

І. Лелет, досліджуючи поняття емоційності, розглядає «емоційність» як властивість темпераменту і визначає рівень емоційності людини як здатність до емоційних переживань. Зокрема, дослідниця під емоційністю розуміє широкий спектр властивостей та якостей, що й описують виникнення, перебіг та припинення певних почуттів, афектів чи настроїв [28, с. 107]. І. Лелет зазначає, що емоційність становить сукупність властивостей людини, що складаються зі змісту, якості та динаміки її емоцій та почуттів. Зауважмо, що змістовні аспекти емоційності визначають ті явища, ситуації й події, що є особливо значущими для суб'єкта. Вони безпосередньо пов'язані з такими основними параметрами особистості як мотиваційна спрямованість, світогляд, система цінностей, базові уявлення тощо. З використанням якісних характеристик емоційності здійснюється опис ставлення індивіда до явищ дійсності. У свою чергу складовими динамічних властивостей емоційності є виникнення, перебіг та припинення емоційних процесів та їх зовнішнього вираження [28, с. 107]. Відповідно можемо зробити висновок, що характеристики емоційного реагування, які постійно виявляються в людині, не лише є її ключовими емоційними властивостями, а й визначають цю моційність.

Емоційність, на думку І. Лелет, це психологічна характеристика особистості, що простежується в способах вираження емоцій, іншими словами це властивість суб'єкта, в основі якої переживання ним емоцій, наділення певним забарвленням своїх дія чи почуттів та їх вираження [27, с. 108]. У свою чергу в лінгвістиці термін «емоційність» визначається як потенційна можливість мовного знака виражати емоційні переживання суб'єкта щодо певного явища дійсності «(саме того явища, яке становить предметний (денотативний) зміст цього мовного знака)» [28, с. 108].

Варто зауважити, що емоційність також трактується як вияв емоцій, що супроводжується певною мірою неконтрольованими психобіологічними компонентами [28, с. 108]. У такому разі емоції є природними та спонтанними і відкрито демонструють почуття. І. Лелет зазначає, що ця думка

перетинається з твердженням щодо визначення емотивності в працях зарубіжних дослідників, які описують емотивність як спосіб вияву емоцій «із частково контрольованими експресивними компонентами» [28, с. 108]. Зокрема, у дослідженнях І. Лелет простежуємо розмежування понять емотивності та емоційності відповідно до психо-лінгвістичних параметрів. Так, емоційність є психологічною характеристикою людини, а емотивність є лінгвістичною характеристикою тексту.

Зауважмо, що у широкому сенсі у категорії емотивності відтворено всі мовні засоби, якими відображуються емоції. І. Лелет звертає увагу на думку Н. Слюсаревої, яка характеризує емотивність як властивість мовних одиниць бути засобами, що слугують для вираження почуттів та емоцій [28, с. 109]. Відповідно до такого осмислення емотивності І. Лелет робить висновок, що в ній поєднуються семантично близькі мовні одиниці різних рівнів. Проте найбільш поширеним розумінням емотивності є її сприйняття як однієї з характеристик тексту, оскільки саме сприйняття реципієнтом характеризується набором знакових засобів у певній послідовності, які «обслуговують» весь процес спілкування, а також є зв'язними, цілісними та емотивними [28, с. 109]. Таким чином, емотивність визначається як семантична категорія, що тісно пов'язана з проблемою так званої емотивної мови, розуміння якої в лінгвістиці не є однозначним.

Зокрема, за дослідженнями О. Малиненка, категорія емоційності репрезентується у широкій та вузькій інтерпретації. Так, широкому сенсі емоційність виділяється як сукупність усіх сфер, що виражають почуття та емоції суб'єкта. У вузькому розумінні, емоційність – це почуття адресанта, його ставлення до певного об'єкту мовлення, що відображені та закріплені у семантиці слова [32, с. 187].

Розмежовуючи поняття емотивності та емоційності, О. Малиненко зазначає, що емотивність є психологічною категорією, оскільки пов'язана з емоційною сферою психіки особистості й співвідноситься певними емоціями, що виникають у наслідок схвальної чи несхвальної реакції на процес

життєдіяльності. Тоді як поняття емотивність характеризується мовним вираженням емоційності, з використанням мовних засобів для демонстрації почуттів, настроїв чи переживань людини» [32, с. 188].

Звернімо увагу на поняття експресивність, яке функціонує поруч з попередньо аналізованими поняттями емоційності та емотивності. Так, емоційність трактується як властивість тексту або частини тексту відтворювати зміст з підвищеною інтенсивністю, відтворюючи внутрішній стан мовця, у результаті чого відбувається емоційне чи логічне посилення, незалежно від того в образній формі чи ні [38, с. 105].

М. Мілова зауважує, що визначення «експресивності» немає чіткого визначення. Так, у тлумачних та лінгвістичних словниках поняття «експресивності» здебільшого пояснюється за допомогою слів «виразне» й «виразність». Видатні фундатори теорії експресивності О. Потебня й Ж. Вандрісс пов'язують її з афективністю, що аргументують виділенням у мові та мовних одиницях раціонального та емоційного. У свою чергу Ш. Баллі, основоположник сучасних концепцій та методів дослідження експресивності, трактує це поняття як своєрідний родовий термін, у якому функціонують такі видові поняття як емоційне забарвлення, соціальне, засоби інтенсифікації й образності, тобто різноманітні засоби тропиїчної мотивації [38, с. 106].

К. Баюн конкретизує особливості експресивності, схарактеризовані М. Міловою, визначаючи поняття експресивності як систему семантико-стилістичних ознак одиниць мови, що відповідають за їх здатність виступати засобом суб'єктивного вираження ставлення мовця до певної проблеми чи до адресата в комунікативному акті [1, с. 232].

Зокрема, К. Баюн простежує ототожнення поняття експресивності з виразністю у працях багатьох науковців: «у перекладі з латинської expressio – вираження, exprimo – чітко вимовляю, зображую», а також простежує визначення експресивності як одного із засобів, що підсилюють виразність, зображальність, збільшення впливу сили висловленого [1, с. 233], як «інтенсифікації виразності, надання особливої психологічно мотивованої

піднесеності, особливу та навмисну виразність, як побудову мовлення, що найкращим чином реалізує мету і завдання спілкування і досягає ефективності цього спілкування, як виражально-зображальні якості мовлення» [1, с. 233].

За спостереженнями К. Баюн експресивність досліджують у протиставленні експресивного-нейтрального, тобто як ненейтральності, деавтоматизації, що створюють у мовленні особливу форму виразності та незвичайності, що має певною мірою розмитий характер, у якому «існує можливість зіставлення, посилення певних ознак на основі протиставлення експресивно нейтральних і емоційно виразних мовних засобів» [1, с. 234]. Зокрема, дослідник стверджує, що експресивність одиниці спричинена в першу чергу її конотацією, зауважуючи, що експресивність тотожна конотації, незважаючи на те, що конотація зазвичай є ширшим поняттям.

У свою чергу Н. Леонова звертає увагу на такі тлумачення експресивності у сучасному синтаксисі, які характеризуються відмінністю уявлень про обсяг цього поняття. Так, у широкому розумінні експресивність визначається як «ментально-емпатична мовленнєва категорія, що реалізується в таких конкретних категоріях, як інтенсивність, цінність, емоційність, образність» [29, с. 253]. Взаємодіючи, ці компоненти експресивності створюють експресивні синтаксичні одиниці або текст. Зокрема, вони здебільшого доповнюють один одного або функціонують окремо. Тоді як у вузькому розумінні експресивність позиціонується як «зрощення з оцінними якостями мовлення, з додатковим змістовим забарвленням, що розуміється як компонент, який належить до основного значення слова та його граматичних форм – емфазою» [29, с. 254].

В. Галаган, подібно до попередніх дослідників, зазначає, що термін експресивність не має однозначної характеристики серед дослідників, оскільки одні вважають, що до експресивної лексики належать всі слова, які вербалізують навколишнє довкілля й вказують на відношення мовця до позначуваного. Дослідниця звертає увагу на відмінність понять емотивності та експресивності, що належать до різних мовних рівнів: емотивність опису

лексему з позиції парадигматичного рівня і належить до структури лексичного значення, тоді як експресивність виникає у мовленні і тому не належить до структури лексичного значення [9, с 172].

Степанюк стверджує, що емотивність, як лінгвістична категорія для вираження емоцій за допомогою мовних засобів, взаємодіє з іншими семантичними категоріями, такими як «експресивність» і «оцінка». Якщо людина використовує конкретну мовну лексику для вираження своїх позитивних чи негативних емоцій, то важливим елементом є експресія, яка завжди супроводжує ці почуття та демонструє їхню силу та виразність [56]. Тоді як оцінка, яка обґрунтовується на природних і культурно-історичних особливостях мовців і показує загальне відношення суспільства та окремих особистостей до навколишнього середовища, не обмежується лише соціокультурним контекстом, у якому формуються суспільні норми та ідеали. Вона також обумовлена емоціями індивіда, його стилем мислення, психічним станом, а також його бажаннями та потребами [56].

Отже, аналіз поняття емоційності, емотивності та експресивності дає змогу стверджувати, що вони мають суттєві відмінності у характеристиках та особливостях функціонування. Так, емоційні засоби виникають у мовленні довільно, тоді як емотивні є запланованими чітко продуманими одиницями, що несуть безпосередній вплив на реципієнта. Експресивність, функціонуючи поруч з цими поняттями, визначається як здатність суб’єктивного вираження ставлення мовця до змісту або адресата мовлення. Загалом Емоційність, емотивність і експресивність – це три поняття, пов’язані із вираженням емоцій і почуттів, але мають свої відмінності. Так, емоційність – це загальна здатність виявляти та переживати емоції. Емотивність – це властивість виражати емоції і почуття за допомогою мови або тексту. Емотивність відображається у виборі мовних засобів, таких як слова, вирази, інтонація тощо, для передачі емоційного стану мовного або авторського тексту. Експресивність – це здатність мови чи мовного виразу передавати емоції та виразно впливати на слухача або читача. Експресивність може бути досягнута за допомогою різних

мовних засобів, таких як ритм, образність, структура фрази та інші, щоб підкреслити емоційний зміст мовлення або тексту. Вважаємо, що поняття емоційності та експресивності певною мірою взаємодіють на мовленнєвому рівні, адже вираження емоцій, особливо негативних, зазвичай супроводжується експресивністю.

1.2. Типи емоцій у психології та психолінгвістичних студіях

Емоції становлять основу вираження психічних станів людини, тому можуть бути виражені не лише в усно-розмовній формі, а й у писемній. Для детальної характеристики поняття «емоція» звернімось до наступних досліджень.

Є. Петренко зазначає, що у сфері психології термін «емоції» використовується для опису переживання і почуттів людини щодо її сприйняття навколишнього світу та самої себе. Іншими словами, емоції представляють собою певний спосіб відображення реальності. Дослідник подає таке визначення поняття «емоція», сформульоване американським психологом К. Ізардом: це відчуття, яке впливає на сприйняття, мислення і дії людини, мотивуючи, організовуючи і направляючи їх. Таким чином, основою емоцій є оцінка, яка виявляє результати відповідності або неспівпадіння подій або фактів з потребами, очікуваннями чи сподіваннями особистості [41, с. 82].

Є. Петренко подає такі історичні відомості про формування науки лінгвістики емоцій, яка сформувалася в XX столітті на основі різних наук, включаючи психологію і традиційне мовознавство. Проте емоції вивчаються також в рамках інших наук, таких як фізіологія, нейробіологія, філософія, культурологія, психіатрія та антропологія. Це призвело до розвитку міждисциплінарних галузей, таких як антропологічна лінгвістика, психолінгвістика, нейролінгвістика, когнітивна лінгвістика, комунікативна лінгвістика, лінгвістика емоцій (емотіологія) та зіставна лінгвістика, що дає

можливість розглядати питання емоцій з різних перспектив і використовувати комплексний підхід з використанням різних методів дослідження [41, с. 82].

За спостереженнями Є. Петренка, у психології термін «емоції» залишився як спосіб, яким людина сприймає свої стосунки з навколишнім світом і самою собою. Іншими словами, емоції є особливим способом відображення реальності. Загалом, основою емоцій є оцінки, які залежать від відповідності подій або фактів потребам, очікуванням або сподіванням людини [41, с. 82].

З. Сивогракова трактує емоції як процес, що полягає в імпульсивній регуляції поведінки, в основі якого знаходиться відображення ступеня впливу зовнішніх факторів, їх сприятливості чи шкідливості для життєдіяльності людини. Здебільшого вони виникають у результаті впливу навколишнього середовища, яке відповідає чи не відповідає потребам суб’єкта. Відповідно до цього: незадоволення потреб викликає негативні емоційні стани, тоді як задоволення певної потреби спричиняє виникнення позитивних емоцій [50, с.6].

Звернімо увагу на трактування емоцій психологічної точки зору як переживання, настрій, специфічні відчуття, афекти, почуття, С. Саржевським. Так, переживання здебільшого складаються з слабких почуттів, серед яких, наприклад, задоволення, і з сильних почуттів або емоцій, наприклад, гнів, радість. Зокрема, дослідник простежує відмінність емоцій та почуттів. Так, афекти, які характеризуються короткочасними, але сильними емоційними станами, що швидко розвиваються, тоді як почуття як стійкі емоції, стани наших суб'єктивних переживань, можуть зберігатися протягом годин, днів чи навіть тижнів [48, с. 8].

С. Саржевський стверджує, що емоції є відносно стабільним психічним станом, що безпосередньо залежить від можливості задоволення потреб. Емоціональний фон, або емоційний стан, здебільшого «відображає загальне, цілісне ставлення людини до навколишньої ситуації, до самого себе і

пов'язаний з особистісними характеристиками індивідуума» [48, с. 9]. Відповідно до цього емоції поділяються на такі види (див. Таб. 1):

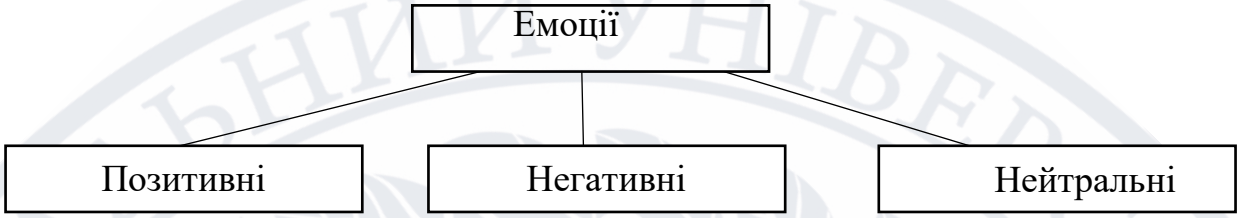

Таблиця 1. «Типи емоцій) [48, с. 9]

У свою чергу Є. Петренко пропонує виділяти класифікацію, за якою емоції розділені на позитивні, негативні та амбівалентні. Позитивні емоції виникають, коли плани гармонізовані між собою і непередбачувані матеріали розв’язані. Негативні емоції переважають, коли плани не узгоджені, не вдається реалізувати план або коли виникає проблема, для вирішення якої недостатньо ресурсів, коли мета, яка лежить на основі емоцій, недосяжна. Амбівалентні емоції виражають подвійне переживання, коли об'єкт організму у людини одночасно два протилежні почуття [41, с. 83].

Зокрема, С. Саржевський зазначає, що загальновизнаним є поділ емоцій на негативні, які відтворюють неприємні переживання, те чи те незадоволення; позитивні емоції, які окреслюють приємні почуття, наше задоволення; а також нейтральні емоції, що вказують на байдужість. Так, негативні емоції існують у формі образи, страху, гніву як результат незадоволення середовищем існування чи невдоволенням собою. Для позитивних емоцій характерна така форма вияву як радість, задоволення собою, блаженство. Варто зауважити, що позитивні і негативні переживання мають різну інтенсивність вираження (див. таб. 2):

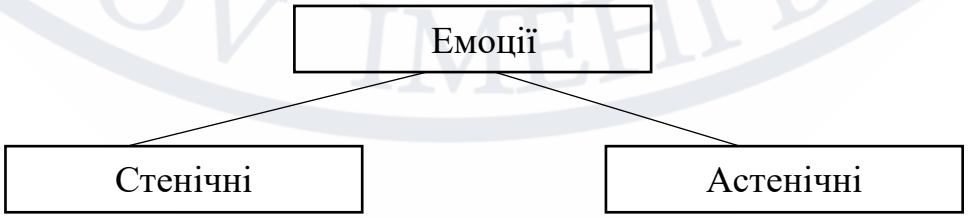

Таблиця 2. Види позитивних емоцій [48, с. 9]

Порівняймо ці два види інтенсивності вияву емоцій: стенічні підвищують розумову і фізичну працездатність, тоді як астенічні навпаки знижують працездатність. Стенічні емоції можуть реалізуватися і в позитивних, і в негативних переживаннях, астенічні лише у негативних.

У свою чергу А. Міхова звертає увагу на характеристику типів емоцій американським дослідником К. Ізардом, який виділив емоції фундаментальні, базові, й інші – похідні [39]. Зокрема, дослідниця зазначає, що у працях більшості дослідників простежується єдність думки, що емоції групуються, базуючись на тому, що для кожної позитивної емоції однієї якості існує негативна, тобто протилежна їй за якістю. Варто зауважити, що емоції мають позитивну або негативну спрямованість, а тому по-різному впливають на особистість. Так, позитивні емоції стають своєрідними мотиваторами людини до певної діяльності, активності чи творчості, на відміну від них, негативні емоції суттєво знижують життєдіяльність людського організму, іноді стають причинами депресії чи агресивності [39].

Зокрема, А. Міхова звертає увагу на твердження щодо емоцій В. Сухомлинським, який трактував емоційні стани як одні з найважливіших станів загальнолюдської культури, які можливо виховати тільки через різноманітну діяльність, або через багатогранне духовне життя, або емоційне сприйняття навколишнього світу та творів мистецтва [39].

С. Біда, вивчаючи типологію емоцій, зазначає, що вони не мають усталеної класифікації і звертає увагу на класифікації базових емоцій зарубіжними вченими: У. Джемсом базові емоції класифікував з позиції тілесних змін під час переживання емоцій: страх, печаль, любов, гнів. У. Мак Дуголл пов’язував емоції з інстинктами і виділяв такі: гнів, відразу, ейфорію, страх, покірність, ніжність, здивування. Дж. Уотсон відносив до базових: страх, любов та гнів. М. Арнольд, з позиції відношення до поведінки, подає наступні емоції: гнів, відраза, сум, сміливість, бажання, відчай, страх, ненависть, надія, любов, печаль. К. Ізард диференціює емоції так: радість, горе (страждання), страх, гнів, інтерес, відразу, презирство, здивування, сором,

провину. Р. Плутчик виділяє такі базові емоції: гнів, страх, схвалення, відразу, радість, печаль, очікування, здивування, пов’язаними з поведінкою. Дж. Грей виокремлює гнів, тривогу, радість. С. Томкінс вважає необхідним виділити гнів, інтерес, відразу, презирство, страх, радість, сором, здивування та горе (страждання). П. Екман базові емоції виділяє такі: радість, печаль, гнів, страх, здивування та відразу [3, с. 43]

Погоджуємо з думкою С. Біди, що найдоцільнішими є твердження К. Ізарда та П. Екмана, щодо того факту, що основною складовою базової емоції є експресивний еквівалент, що аргументує так: базові емоції функціонують як самостійні утворення, мають здатність залучатися до інших, вищих, більш складних, емоційних процесів, а також дають змогу діагностувати самопочуття та відчуття особистості у конкретний момент, а також відображаються на обличчі під час тривалого емоційного переживання [3, с. 44].

У свою чергу С. Федорченко характеризує позитивні емоції, які визначає як позитивну оцінку об'єкта, явища (радість, любов, захоплення тощо). Зокрема, подібно до С. Саржевського, дослідник вважає, що позитивні емоції спонукають людину до певної діяльності й досягнення результату, а негативні емоції виникають за відсутності інформації та невдач людей. Проте С. Федорченко стверджує, що негативні емоції теж мають здатність стимулювати активну діяльність людини, спрямовувати її до вирішення проблем та подолання перешкод [58, с. 8].

Дослідник класифікує емоції як первинні та вторинні. Так, до первинних він відносить: страх і тривогу, які є проявом потреб у самозбереженні; радість як реакцію на задоволення від реалізації потреб; гнів як наслідок обмеження потреби в рухах, вчинках. Щодо вторинних С. Федорченко зазначає, що вони формуються в результаті соціальності та усвідомлення власного "Я". Ці емоції не мають зв’язку з життєво важливими потребами: образа, почуття сорому, заздрість, провина, пихатість тощо [58, с. 8].

Т. Заболотна вважає поділ емоцій на позитивні та негативні дещо узагальненим, а самі поняття «позитивні, негативні емоції» потребують деякого уточнення. До негативних емоцій дослідниця відносить гнів, смуток, відраза, обурення. Зауважмо, що іноді спалахи гніву, страху сприяють виживанню особистості, проте якщо вони безпричинні, то спричиняють появу негативних емоцій. Т. Заболотна звертає увагу на класифікацію емоцій польською дослідницею, А. Вежбицькою, яка виділяє такі їх типи: «1) емоції, що позначають «погані речі» (негативні); 2) емоції, що позначають «гарні речі (позитивні)»; 3) емоції, які виникають у результаті негативної реакції на погані вчинки, скоєні іншими типу злість, гнів та інші; 4) емоції, що пов'язані з роздумами про себе, самооцінку та самоідентифікацію; 5) емоції, що вказують на ставлення до інших людей» [17, с. 177].

Варто також звернути увагу на особливості формування емоцій у мові, що безпосередньо залежить від психологічних переживань мовця: 1) першопричина, тобто фізичне чи ментальне спостерігання певної ситуації; 2) інтелектуальна оцінка цієї ситуації, що є причиною емоцій; 3) власне емоція, яка спричинена певною ситуацією, за якою спостерігала людина, та її інтелектуальна оцінка; 4) зовнішній прояв емоції, який може бути виражений через неконтрольовані фізіологічні реакції тіла на причину чи через контрольовані рухові та мовленнєві реакції суб'єкта на фактор, що спричинив емоцію [32, с. 188].

І. Красовська звертає увагу на те, що дослідження концептуалізації емоцій у різних мовах та віруваннях, в мовних концепціях дозволило зробити висновки про взаємозв'язок між емоціями та когнітивною системою людини під час спілкування. Так, емоції розглядаються як важливий функціональний елемент когнітивної системи людини, який виконує такі функції:

1. Адаптивну функцію, яка дає змогу вчасно та корисно адаптуватися до зовнішніх умов.

2. Оцінну функцію, що сприяє встановленню значущості різних об'єктів і явищ для задоволення поточних потреб.

3. Комунікативну функцію, яка передає інформацію про стан мовця та його ставлення до конкретних об'єктів, осіб або підрозділів.

4. Прагматичну функцію, яка впливає на організацію та регулювання комунікативної діяльності людини [26].

І. Красовська стверджує, що емоції виступають продуктом когнітивної системи, який впливає на наше сприйняття і взаємодію з навколишнім світом. Аналіз взаємодії когнітивної, емоційної та мотиваційно-вольової систем у свідомості людини дозволяє розглядати емоції як специфічний вид мислення, що виступає як реакція на когнітивні процеси. Класифікаційні моделі емоцій, які використовують у психологічних, психолінгвістичних та експериментально-фонетичних дослідженнях, враховують полярність виявлення емоцій, їх вплив на мотиваційну сферу людини, закономірності розвитку емоційних станів, а також залежність емоцій від потреб та зовнішніх умов [26].

За твердженням І. Красовської, жодна класифікаційна схема не може повністю охопити всю складність цього поняття. Різноманітність підходів до систематизації емоцій пояснюється самою складністю поняття «емоція», яке включає в себе різні явища, такі як емоційні реакції, емоційні стани та емоційні ситуації. Дослідниця розглядає емоції як суб'єктивні реакції людини на внутрішніх і зовнішніх факторів, які можуть виявлятися у повному задоволенні або незадоволенні, а також узагальнено поділяються на позитивні та негативні відчуття [26].

Як зазначає І. Красовська, емоції, подібні до відомих механізмів психічної діяльності, звичайно розділяються на позитивні (приємні) і негативні (неприємні). Інформація про ці позитивні та негативні емоції виникає з практики та експериментально встановлюється, а реальну комунікацію часто характеризують як провідні та ситуативні емоції. Перші народжуються внаслідок потреб спеціальних механізмів, що передують будь-якій діяльності та розвивають її характер, у той час як ситуативні емоції є наслідком цієї діяльності [26].

При розгляді проблеми класифікації позитивних емоцій важливо взяти до уваги можливість виникнення складних емоцій, які виявляються як поєднання основної емоції з додатковим відтінком, який виражає емоційний стан мовця та його оцінку в контексті [26].

І. Красовська подає класифікацію, яка представлена на малюнку 3, дослідниця зауважує, що запропонована модель не є універсальною, вона має слугувати лише теоретичним передумовам для аналізу особливостей концептуалізації емоційних станів у свідомості мовця.

ЕМОЦІЇ	
-за мотиваційною спрямованістю	
ПОЗИТИВНІ	НЕГАТИВНІ
-за ситуативною спрямованістю	
ПРОВІДНІ	СИТУАТИВНІ
-за наявністю/відсутністю емоційної конотації	
ПРОСТІ	КОМПЛЕКСНІ

(мал. 3 «Класифікація емоцій І. Красовської» [26])

В. Сліпецька зазнає, що психологи вказують на те, що емоції не проявляються окремо і виникають у групах. Наприклад, група емоцій гнів може включати незадоволення, роздратування, обурення, ненависть, лють, які розглядаються у єдності. Одна зі специфічних ознак такого системного підходу до класифікації емоцій пов’язана з їх бівалентністю. Наприклад, відчуття любові і ненависті можуть існувати одночасно у людини, і це часто відображається в мовленні. Полярність емоцій відображається в лексичній системі мови, а саме у сфері назви емоцій, наприклад, «любов» і «ненависть», й у способах їх вираження, наприклад, «чудовий» і «жахливий» [53, с. 251].

Є. Петренко стверджує, що культура має великий вплив на спосіб виникнення певних емоцій. Цей вплив простежується такому підході до вивчення емоцій, так «емоції – це генетичний вроджений феномен, але завдяки

досвіду люди навчаються культурно-специфічними правилами їхнього вираження» [41, с. 83].

Є. Петренко звертає увагу на спроби лінгвіста В. Шаховського поєднати різні підходи до класифікації емоцій. Він спостерігає за емоціями як за частиною природного розвитку людської раси і вважає, що саме тому вони є універсальними у всіх культурах. У рамках цього універсального підходу виділяються базові (фундаментальні, основні) емоції, хоча ці емоції можуть відрізнятися за інтенсивністю та характером. Зокрема, Є. Петренко зауважує, що основні емоції – це ті, які виражаються фізіологічно та мімічно і мають біологічну основу» [41, с. 83].

Зокрема, Є. Петренко звертає увагу на класифікації наступних дослідників. Так, в основі класифікації Т. Брауна знаходиться ознака часу, відповідно у ній розрізняють такі типи емоцій: безпосередні, які виявляються «тут і зараз», ретроспективні та проспективні. Класифікація Д. Стюарта обґрунтовується на віднесенні до джерела дії і включає в себе інстинктивні та раціональні емоції. Філософ І. Кант визначав усі емоції через дві основні групи, які базуються на причинах їх виникнення: чуттєві та інтелектуальні емоції. Класифікація Г. Спенсера рекомендує розподіляти емоції на чотири класи в залежності від їх виникнення та відтворення. Перший клас включає презентативні почуття, які відчуваються зараз під час дії зовнішніх стимулів. Другий клас охоплює прості емоції. Третій клас включає репрезентативні емоції, які не мають конкретної предметної основи. Четвертий клас створює абстрактні емоції, які відчувають без зовнішнього впливу [41, с. 83].

Неоднозначну класифікацію, на думку Є. Петренко, сформулював Б. Додонов, в якій він виділяє різні групи емоцій. Ці групи включають альтруїстичні емоції (виникають з потреби у допомозі та підтримці інших людей), комунікативні емоції (виникають з потреби в спілкуванні), глоричні емоції (пов'язані з потребою в самоповазі та славі), праксичні емоції (викликані діяльністю зміни таами під час). роботи), пугнічні емоції (виникають з потребою в подоланні небезпеки), романтичні емоції (прагнення

до незвичайного та очікування світлого та доброго), гностичні емоції (виникають з потреби в пізнанні), естетичні емоції (пов'язані з ліричними переживаннями), гедоністичні емоції. (виникають із задоволенням потреб у тілесному та душевному комфорті), акизитивні емоції (виникають з прагнення до накопичення та володіння) [41, с. 83].

Отже, емоції – це складні психологічні стани, які сприймають реакцію на події, ситуацію або внутрішні думки і почуття. Типи емоцій можна класифікувати за різними критеріями, включаючи їх характер, інтенсивність, походження та функції. Так, у психології емоцій класифікують як позитивні, що задовольняють потреби та негативні – викликають почуття незадоволення; нижчі (примітивні) – задовольняють фізіологічні потреби, вищі – духовні; стенічні – емоції, які мотивують людину, посилюють її активність; астенічні – ті, що знижують енергію суб'єкта. Загалом не існує єдиної сталої класифікації емоцій.

1.3. Засоби вираження емоцій та емоційних станів в українській мові та україномовних текстах

Перш за все схарактеризуймо поняття «емоційний стан». А. Глущенко трактує його як такий, що «яскраво проявляється у спілкуванні, зокрема у мовленнєвому, обидва учасники якого (мовець і адресат) реалізують свої емоції, відповідно, кодуючи чи декодуючи їх у актуалізованих мовних одиницях» [11]. Зокрема, емоційний стан комунікантів реалізується у емоційному дискурсі, який є окремим видом мовленнєвої діяльності, який є результатом емоціогенних ситуацій і спрямований на відтворення емоційного стану, що є способом психологічної реалізації мовцем своїх емоцій та виклику певного емоційного переживання в адресата [11].

Як стверджує А. Глущенко емоційний дискурс безпосередньо пов'язаний з психоемоційною, когнітивною, соціокультурною та мовною системами, а також об'єднує в собі характеристики цих систем, а також

загальні характеристики мовленнєвої діяльності, складовою якої він є, і характеристики підсистем, які відповідають базовим психологічним типам емоцій. У свою чергу розуміння взаємозв'язку розвитку емоційної сфери людини та розвитку її когнітивної спроможності є загальноприйнятим [11].

Емоційні концепти можуть пояснюватися використанням метафор, в основі яких уподібнення іншим сутностям. Емоції, як правило, не виражаються одночасно; вони розуміються через асоціації з іншими концептами, використовуючи їхні образи, тобто в процесі комунікації думки та емоції переплітаються, і емоції можуть навіть переважати. Незалежно від культурних відмінностей, кожна мовна особистість відчуває ті ж самі емоції, що сприяють спільності між людьми з різними культурами. Однак варіація та інтенсивність емоцій у різних народах різна, що надає кожній людині унікальності [11].

Як стверджує Н. Шульжук, емоційний концепт відображає модель поведінки, яка може бути пояснена в контексті соціальної взаємодії між людьми. Практично будь-який концепт може бути емоційним, залежно від ситуації, в якій він використовується. Однак емоційне забарвлення може варіюватися в різних концептах. Емоційний концепт базується на емоційному понятті, включаючи його у свою структуру. Емоційне поняття можна розглядати як людську думку, яка фіксує ознаки ментальних, емоційно насичених подій, що відрізняються від раціонально оцінюваних людською подією. Деякі предмети можуть розглядатися з емоційної точки зору, тоді як інші – ні. Оцінка стає основою душевного поняття. Емоційний концепт – це не просто поняття, а сукупність певних когнітивних елементів та оцінних уявлень про саме поняття [62, с. 317].

Емоційні стани різноманітні, але деякі з них вважаються фундаментальними (базовими) з точки зору науковців. Н. Шульжук звертає увагу на виділені емоційні стани у дослідженнях різних вчених, наприклад, американський психолог К. Ізард наголошує на дванадцяти таких емоціях як інтерес, радість, здивування, дослідження, гнів, страх, сором, любов, провина,

зневага, огида, печаль. Лінгвіст Л. Калімулліна вказує на існування більше двадцяти базових емоцій, таких як жах, гнів, лють, відраза, радість, здивування, печаль, любов, бажання, презирство, сором'язливість, стрес, горе, ненависність, цікавість, щастя та ін. Українська дослідниця Л. Мацько також вказує на 142 назви емоційних станів, які можна об'єднати в 11 гіпотетичних зон таких як радість, переляк, ніжність, здивування, байдужість, гнів, печаль, зневага, повага, сором, образ [62, с. 317].

Н. Шульжук зазначає, що існує традиція класифікувати емоції як позитивні та негативні, ядерні та периферійні, високочастотні та менш частотні. У свідомості мовців сформований «образ» базових емоцій, прийнятих у конкретній лінгвокультурній спільноті, що відокремлює не лише універсальні емоційні переживання мовців, але й ті, які є специфічними для конкретної культури [62, с. 317].

Крім того, дослідники відзначають, що існує принаймні дві семіотичні системи для представлення емоцій: фізіологічний віраж (сміх, плач, тремор тощо) та вербалізація (називання, вираження, опис). Очевидно, що ще не вироблено уніфіковану класифікацію емоцій, проте лінгвістика концентрується на способах вербалізації емоцій та їх інтерпретації. Вербальна ідентифікація емоцій є суб'єктивною, і різні мовці можуть виражати одну і ту ж емоцію по-різному [62, с. 317].

А. Глущенко зазначає, що відповідно до того, що поруч з лексичними мовець використовує для мовного вираження емоцій й просодичні засоби мови, до яких належать процеси, що виражають та розпізнають актуалізований емоційний стан, а також включають й мовні засоби [11].

На думку А. Глущенко важливими чинниками для детального аналізу емоційного дискурсу стають: особливості голосу, локалізація пауз, характерний інтонаційний малюнок мови, а також дистанція між комунікантами.

У свою чергу для вибору мовних засобів вираження емоцій вагоме значення становлять й соціально-психологічні чинники серед яких

«особистісні характеристики мовця, його комунікативні переконання, мотивація, система очікувань, комунікативні наміри та контекст комунікативної ситуацій» [11]. Варто зауважити, що вияв емоційної експресивності мовних засобів визначається саме комунікативними переконаннями мовця, тоді як від комунікативного наміру, який реалізується щодо конкретної ситуації, залежить кількість стандартно і нестандартно вживаних граматичних структур й лексичних одиниць.

А. Глущенко висновкує, що вибір і використання мовних засобів емотивної семантики, залежить безпосередньо від ситуації спілкування та комунікативного наміру мовця. Зокрема, основним фактором, що визначає вибір мовцем необхідних мовних одиниць емотивної семантики є саме мовне вираження емоцій [11]. Не зважаючи на те, що питання про механізм вибору цих одиниць досі повноцінно не з'ясоване, проте А. Глущенко вважає, що він певною мірою залежить від «актуалізації будь-якої із двох семантичних сіток: одна з яких обумовлена функціональним станом емоційного збудження мовця, інша – «особистісною прийнятністю» смислового змісту мовленнєвого повідомлення» [11]. Відповідно до зазначеного, визначення й регуляція емотивної лексики, відбувається шляхом врахування наступних факторів: стану емоційного збудження мовця, індивідуальними особливостями використання емотивної лексики мовцем, а також індивідуальним стилем мови мовця.

Л. Коваль, аналізуючи засоби вираження емоцій звертає увагу на думку Л. Бабенко, яка вважає, що емоції на мовно-мовленнєвому рівні мають подвійний вияв, адже вони постають у мовленні у вигляді емоційного забарвлення, яке виникає у наслідок прориву емоційного стану мовця, що відображається у його мовленні. Зокрема, емоції існують у вигляді мовних знаків як об'єкти дійсності [23, с. 141]. Формування такої подвійності розмежування термінів «лексика емоцій» та «емоційна лексика» спричинено тим, що вони позначають два різні класи емотивної лексики. Так, «лексика емоцій зорієнтована на об'єктивацію емоцій у мові. Вона виконує номінативну

функцію, адже до цієї категорії належать слова, що слугують назвами емоцій, наприклад: «радість», «любов», «страх», «гнів». Емоційна лексика слугує засобом вираження емоційного стану мовця, а тому виконує експресивну функцію» [23, с. 141].

Варто зауважити, що лексика емоцій, тобто власне назви почуттів та настроїв, наприклад: «любов», «страх», «ніжність», а також слова, що вказують на лексичну оцінку певного явища, наприклад: «добрий», «злий», «страшний», «милий» не є емоційною лексикою. Л. Коваль зазначає, що «в таких словах відсутнє будь-яке емоційне забарвлення і відстоює думку, що до емоційної лексики належать винятково слова, у яких емоції виражаються не лексично, а за допомогою емоційно забарвлених морфем, наприклад: «столик», «квіточка», «хатинка»» [23, с. 142].

Л. Коваль наводить також таке твердження, що вербалізація емоцій є «процесом омовлення людиною своїх емоційних переживань та станів» [23, с. 142].

Зокрема, результати досліджень вербалізації емоційних станів людини вказують на той факт, що не існує єдиного способу та засобу для мовного вираження почуттів. Підтвердження цього факту Л. Коваль знаходить у В. Шаховського, який виділяє дві семіотичні системи емоцій: «мову тіла» та «словесну мова», які взаємодіють між собою, однак невербальна система має швидший вияв ніж вербальна, а також перевищує її ступінь щирості та якості вираження емоцій у спілкуванні [23, с. 142].

Зокрема, під час комунікації виділяємо різні способи вербалізації емоцій, що полягають у: безпосередній вербалізації власних емоційних станів мовця, а також «опосередковану вербалізацію емоцій і метафоричну вербалізацію емоційних станів мовця» [23, с. 142].

Л. Коваль вказує на два способи розмежування емоцій та емоційних станів: невербальний, до якого відносимо міміку, жести, пантоміму; та вербальний, що реалізується через різні мовні засоби. Ці способи перебувають у тісному взаємозв'язку. Зокрема, за спостереженнями дослідниці вербалізація

відбувається на всіх мовних рівнях: фонетичному, лексичному, фразеологічному, морфемному і синтаксичному. Кожен рівень має свою систему засобів вербалізації [23, с. 142].

Є. Петренко виділяє чотири типи мовних засобів для вираження емоцій. Перший тип включає в себе стандартні, загальноприйняті вирази емоцій, які асоціюються з певними виразами обличчя та вокалізацією. Другий тип – це вирази, які контекстуально мотивовані і зазвичай виводяться через дієслова з відповідним значенням емоцій. У третій тип входять спеціальні слова, які призначені для вираження певних емоцій і можуть нагадувати вигуки. Четвертий тип – це стійкі конструкції, де емоції прямо частіше виражаються емоційними словами. Важливо відзначити, що перші три типи враховують лише загальну категорію емоцій і не враховують її відтінки, інтенсивність та тривалість у межах цієї категорії [41, с. 84].

У свою чергу Г. Приходько звертає увагу на невербальний спосіб вияву емотивної лексики, який набуває великого психологічного значення. Це особливо важливо, оскільки словами можна виражати не той емоційний стан, який насправді відчувається, і приховувати його. У той же час, невербальні особливості мовлення і поведінки, що виникають невідомо від куди, можуть миттєво відкрити мовця, оскільки вони сприймаються слухачем на підсвідомому рівні і спрямовані до тих самих підкоркових структур мозку, які переважають за швидкістю розкодування [43].

Погоджуємось з думкою Г. Приходько, що зазвичай загальний зміст повідомлення досягається завдяки комбінації мовних та немовних засобів. Важливість елементів невербальної комунікації полягає в тому, що вони виражаються раніше, ніж вербальна частина висловлювання, і вербальні слова накладаються на вже виражену невербальну частину. Таким чином, всі засоби виразності, пов’язані з емоціями, проявляються в акті комунікації значно раніше, ніж вербальні вирази [43].

Аналізуючи способи вираження емоційного аспекту в мовленні, важливо зазначити, що всі засоби вираження емоційності включають в себе всі

«навколомовні засоби, які входять до складу паралінгвальної сфери комунікації» [43]. У контексті невербальної комунікації розрізняють поняття паралінгвальних засобів або невербальних компонентів, які визначаються як «засоби несловесної комунікації в мовленні та несловесні елементи, що беруть участь у процесі вербалізації (у процесі створення мовлення) та девербалізації (у процесі рецепції мовлення)» [43].

Ці засоби включають в себе:

а) компоненти кінетичної системи: жести, міміка, мова рухів тіла; б) аспекти фонації: тембр і модуляція голосу, інтонація, паузи, комунікативно значуще мовчання; в) графічні елементи: почерк, способи графічних доповнень до букви, їх субститути [43].

Отже, існує два способи вираження емоцій: вербальний та невербальний. Вербальний спосіб включає в себе використання слів та мовлення для вираження емоцій. Цей спосіб може включати: слова та вирази: ми можемо виражати свої емоції, використовуючи слова, наприклад, говорити, що ми щасливі, засмучені, обурені тощо; голос: наш тон голосу, гучність та інтонація можуть вказувати на наш душевний стан, наприклад, ми можемо говорити з ентузіазмом або з пригніченням; мовленнєва структура: емоції також можуть відображатися в структурі нашого мовлення, наприклад, в стані радості ми можемо говорити швидше та більше розгорнуто. Невербальний спосіб вираження емоцій включає в себе немовні жести, вираз обличчя, жести та рухи, тілесні позиції та інше. Зокрема, невербальні засоби проявляються швидше вербальних. Використання мовних засобів у вербальному вираженні емоції безпосередньо залежить від сфери й ситуації їх використання.

1.4. Емотивність як лексична категорія. Вербальні засоби вираження емоцій

Н. Штефанюк, характеризуючи історію виникнення емотивності як мовленнєвої категорії, у якій функціонують різнорівневі мовні засоби для

репрезентації емоційного досвіду людини, зазначає, вона виникла наприкінці минулого століття. Зокрема, виникла й наукова галузь – емотиологія, що виявляє й аналізує шляхи й засоби репрезентації когнітивно-дискурсивної категорії емотивності на всіх рівнях мови: фонетичному, морфологічному, лексичному і синтаксичному [61]. Варто зауважити, що кожен з цих рівнів має систему засобів вираження емотивів.

Н. Штефанюк визначає емотивну лексику як «триєдиність людських духовних, психічних і творчих здібностей – оцінночності, експресивності та образності» [61]. Варто зауважити, що важливе значення у функціонуванні емотивної лексики відіграє виділення в описуваному об'єкті трендів, його природи, сутності та особливостей функціонування, що стають основою перебігу діахронічних лексико-семантичних змін, що пов'язані з ідентифікацією (не)вербалізованих емоцій, їх вираженням та описом [61].

Зокрема, дослідниця виділяє п'ять груп емотивної лексики: «1) емотиви-номінативи слова, що називають емоції; 2) емотиви-асоціативи, до яких належать слова з прихованою семою емоції; 3) емотиви-експресиви, які описують слова, що виражають емоційну оцінку; 4) оказіональні емотиви, які є авторськими витворами і 5) нейтральні емотиви, чия емотивна конотація узуально не закріплена, але есплікується у складі диктеми» [61].

У свою чергу І. Мац розглядає поняття емотивність з позиції її функціонування на мовних рівнях і зазначає, що вона властива всім мовним рівням: фонетичному, морфологічному, лексичному і синтаксичному і має свою систему засобів вираження на кожному з них. Так, на фонетичному рівні існує зв'язок між «входженням певного звуку до складу слова та значенням цього слова» [33]. Оскільки звук може викликати у свідомості мовців певне значення через процес заміщення предмета чи дії звуком, що стає своєрідним їхнім символом. Відповідно до того, що явища реального світу оцінюються реципієнтом, то його оцінки переносяться і на звуки, якими супроводжуються згадані явища. Це зумовлює й той факт, що звуку мають здатність викликати певне коло асоціацій. Зокрема, явище звукосимволізму досліджене багатьма

вітчизняними та зарубіжними лінгвістами. Як зауважує І. Мац, О. Журавльов, після численних експериментів, сформулював твердження, що звуки мають певні зміст і значення.

Звернімо увагу на особливості вираження емоцій на синтаксичному рівні, де з цією метою можуть вживатися окличні, питальні, еліптичні, інвертовані речення, вставні елементи. Як стверджує І. Мац, від ступеня емоційного напруження залежить синтаксична організація тексту, так, чим вище емоційне напруження, тим вища дезорганізація синтаксичної структури. Зокрема, на високу концентрацію емоцій вказує й наявність таких синтаксичних особливостей як перерваність, повтори, незакінченість синтаксичних конструкцій. Незважаючи на неможливість виділення набору синтаксичних структур для вираження відповідної емоції, все існує можливість простежити закономірність їх використання. За твердженням І. Мац, для вираження емоції подиву характерні питальні, питально-заперечні структури, повтори, перервані та незакінчені речення. Тоді як окличні речення та дезорганізація структури здебільшого використовуються для передачі негативних емоцій [33].

Варто зауважити, що найповніше емотивність представлена на лексичному рівні. Дослідники виокремлюють різні підходи щодо виділення та опису емоційного лексичного фонду мови, наявність яких спричинена відсутністю єдиного усталеного розуміння поняття «емотивності» та її місця у семантичній структурі слова. І. Мац наводить класифікацію В. Шаховського, у якій окреслено три групи лексики для мовної репрезентації емоцій: «1) лексика, що називає емоції; 2) лексика, що описує емоції; 3) лексика, що виражає емоції. Проте лексика, що називає емоції, не є емотивною» [33].

Т. Заболотна, досліджуючи лексику для вираження емоцій, звертає увагу на думку багатьох дослідників, що лише у деяких словах наявний емоційний компонент, тоді як більшість словникового запасу мови є нейтрально забарвленою, проте існують й дослідники у галузі психолінгвістики, які

заперечують доцільність такого поділу, оскільки переконані, що кожне слово може мати емоційний заряд [17, с. 178].

Погоджуємось з думкою Т. Заболотної, що вираження емоції та емоційний вплив у мовленні здійснюється відповідно до емотивної функції мовних одиниць, що визначена емотивною семантикою, яка представлена емотивами, що асимілюються до специфіки контексту. Зокрема, дослідниця звертає увагу, що у межах емотивної лексики функціонують слова, які належать зниженого стилістичного тону: колоквіалізми, діалектизми, сленгізми, жаргонізми, вульгаризми. Такі слова здебільшого використовуються у мові художнього твору, що спричинене прагматичними цілями й, у свою чергу, створює жвавість та наочність живого мовлення персонажів [17, с. 178].

Т. Заболотна звертає увагу й на гендерні аспекти вираження емоцій, які трактує як «сутнісні прояви пізнання світу крізь призму чоловічого й жіночого бачення, а також вплив статі на мовну практику та мовну поведінку» [17, с. 179]. У мові гендерні відношення функціонують у вигляді мовних стереотипів, які впливають на людину, і в тому числі й на її мовленнєву особистість, а також на процеси її мовної соціалізації. Т. Заболотна зазначає, що жінка та чоловік мають різний вияв внутрішніх переживань і зовнішньої репрезентації емоції. Так, зовнішнім виявом переживання різноманітних почуттів є специфічний вираз обличчя, своєрідна емоційна маска, поза, інтонація голосу, тобто невербальна комунікація. Кількість таких емоційних станів вказує на наявність властивого для кожного свого набору психологічних характеристик, а також особливостей зовнішніх ознак [17, с. 179].

Г. Кузенко зазначає, що при аналізі фонетичних засобів вираження емоційності важливо відзначити, що вона проявляється як на рівні окремих фонем та звуків мови, так і на вищих рівнях, які охоплюють вимову слова та фрази. Наприклад, на фонемному рівні може відбуватися подовження

акцентованих голосних, зміна артикуляційних характеристик звуків і так далі [27].

З іншого боку, на вищих рівнях, таких як супрасегментна організація мови, емоційний стан може виявлятися у виразному інтонаційному оформленні висловлювання. У таких випадках емоційно-забарвлені висловлювання можуть включати зміни в швидкості вимови, знижену або підвищену гучність, використання паузи, наголосів і зміни мелодії мови. Ці емоційно-просодичні елементи взаємодіють з лексико-граматичною структурою висловлювання, щоб надати додаткові семантичні відтінки його значенню [27].

Як зауважує Н. Романова у концепції Л. Бабенка емоції відображаються в першу чергу через лексичні одиниці, які номінують конкретні емоції. Вчений вважає, що саме в такій емотивній лексиці емотивні значення є явними, більш стійкими і стабільними, тому він використовує термін «емотивна лексика» для опису всього набору слів і виразів, які використовують для позначення емоцій та мають емоційне забарвлення.

Іншим підходом, Н. Романова вважає введення терміну «слово-емон» С. Перфільєвою. Це поняття використовується для опису слів, які служать назвами для емоцій та емоційно-забарвлених слів. Загалом емотивність лексики залежить від багатьох факторів, таких як вік, стать, географічне розташування та індивідуальні семантичні зв’язки слів для кожної особи. Таким чином, «емони» створюються на основі асоціаційних образів у даній культурній реальності [45, с. 176].

На думку Н. Романової, для емотивної лексики важливою є наявність «напівемотивності в денотативному значенні». Зокрема, назви емоцій формують самодостатню, гомогенну, синтагматично та парадигматично організовану групу слів, які входять у більш широку категорію психологічних явищ і процесів і відносяться до «лексики невидимих світів». Іноді лексику, яка використовується для позначення емоцій та почуттів, називають «емотивно абстрактною лексикою» [45, с. 176].

Загалом емотивна лексика об’єднує різні слова, які використовуються для виразу емоцій та почуттів і може бути досить різноманітною і складною, відображаючи аспекти психологічного та емоційного сприйняття світу.

Як зауважує А. Білас метою емотивної функції мови є створення специфічного засобу емоційної комунікації між людьми. В будь-якій мовній функції важливо розрізняти два аспекти: потенційний та результативний. Відповідно, емотивну функцію можна розглядати як процес, який потенційно може відбутися, а також як результат цього процесу. В рамках цього підходу А. Білас звертає увагу на поняття емотивної валентності мовних одиниць, їхню емотивну семантику та їхнє емотивне вживання. Зокрема, А. Білас слушно вказує, що «кожне значення форми одночасно є її функцією (у тому сенсі, що вираження цього значення – це призначення цієї форми), проте не будь-яка конкретна функція певної форми є її внутрішньою системною ознакою». Так, емотивність є функціонально-мовною категорією, і її основною характеристикою є комунікативно-діяльнісний аспект [4, с. 18].

При аналізі емотивності як семантичного компонента слова, увага зосереджується на емотивних семах, які існують об’єктивно в семантичній системі мови, так само, як і інші види семантичних компонентів. Як зауважує І. Білас, згідно з концепцією В. Шаховського, інтерпретація емотивної семантики через семи розглядається як методична категорія, а встановлення семантичного статусу емотивності – як онтологічна. Ці категорії служать основою для лексико-семантичної категоризації емоцій у різних типах семантичних компонентів слова та в лексичних одиницях мови, які позначають, виражають і описують емоції [4, с. 18].

І. Білас робить висновок, що емотивні семи формуються на основі певних логічно-предметних оцінних та експресивних компонентів семантики слова, і вони є вторинними з діахронічної точки зору. Сутність емотивних сем полягає в тому, що ці специфічні види семантичних мікрокомпонентів, пов’язані з емоціями мовця та представлені в семантиці слова як єдність семантичної ознаки «емотивність» разом із семантичними конкретизаторами,

такими як «кохання», «презирство», «приниження» та інші. Цей список не є вичерпним і може відрізнятися для різних слів. Емотивність часто вважається основою експресивності тексту, вона впливає на тон і емоційний вираз тексту, роблячи його більш виразним і емоційно забарвленим [4, с. 18].

А. Білас зазначає, що на основі компонентного аналізу тексту, С. Гладьо визначає емотивність як одну з ключових категорій у художньому тексті, через яку відбувається реконструкція вбудованої у текст програми інтерпретації з емотивного погляду та передбачення можливого емоційного впливу тексту на читача. Цей аспект емотивності розглядається як один із найважливіших чинників у створенні комунікативного тексту. Таким чином, існує думка про те, що актуалізація емотивності в художньому тексті відбувається через включення в текст знань, які мають емоційний потенціал або стають емоційними під час сприйняття [4, с. 18].

Емотивність у художньому тексті реалізується, в основному, через свої показники, які ієрархічно організовані у текстових компонентах і пов’язані з викладенням в тексті емоційних знань про мову і в мові (емотивні сигнали), про світ (емотивні ситуації) та про текстову реальність (емотивні теми). Важливу роль в системі мовних засобів, що виражають емотивність у художньому тексті, відіграють лексичні засоби, і це є практично безсумнівним.

Визначаючи емотивність як семантичну категорію, деякі дослідники акцентують увагу на тому, як вона виражена у словах, тобто на номінативному аспекті. Інші вважають функціональний аспект більш важливим, оскільки емотивність може змінювати спосіб сприйняття слова в конкретному контексті та впливати на комунікативний акт.

Емотивність як лексична категорія відноситься до лінгвістичного аналізу слів та виразів, спрямованого на виявлення їхньої здатності викликати емоційну реакцію у читачів або слухачів. Емотивність відображає внутрішні стани та почуття, які слова або вирази можуть передати. Ця лексична категорія

може бути виражена за допомогою таких мовних засобів, як лексика, семантика, структура речення, тон голосу тощо.

У текстах і мовленні емотивність може виявлятися різними способами, включаючи позитивні та негативні емоції, а також різні відтінки почуттів. Емотивні слова або вирази можуть створювати атмосферу, викликати співчуття, сміх, гнів, радість, сум тощо. Аналіз емотивності важливий у лінгвістиці та літературознавстві, оскільки він допомагає розуміти, як мова впливає на емоційну реакцію аудиторії та яким чином автори досягають певних емоційних ефектів у своїх текстах.

Отже, емотивність як лексична категорія функціонує на різних мовних рівнях і відповідно реалізується через використання мовних (вербальних) засобів фонетичного, морфологічного, синтаксичного, лексичного та стилістичного рівнів. Варто зауважити, що найбільшу форму вияву емотиви мають на лексичному рівні, проте не всі слова є емотиконами, оскільки існує емоційно нейтральна лексика, яка не слугує ефективним засобом вираження емоцій.

1.5. Художній текст як стилістично-жанрова категорія

Аналізуючи художній текст як стилістично-жанрову категорію, перш за все звернімо увагу на загальну характеристику тексту виділену Л. Нагнибідою, так, текст – це форма, яка має притаманні їй параметри й категорії, а також комунікативно-психологічне явище усного й писемного мовлення з відповідними складовими типу структури, семантики, одиниць тексту, з комунікативно-інформаційною сутністю [40].

Зокрема, текст – це відтворення комунікативно-пізнавальної діяльності, яка стає його об’єктом. Текст у широкому розумінні цього слова – центральна ланкою в процесі комунікації. За твердженням Л. Нагнибіди дослідження особливостей художнього тексту як комунікативного явища неможливе, якщо немає чіткого усвідомлення сутності мистецтва як «вторинної моделюючої

системи, так званої комунікативної структури, що є надбудовою первинної системи – мови» [40].

Зокрема, особливість художнього тексту зумовлена також специфікою його знакової сутності. Дослідник звертає увагу на відміну особливості членування складових елементів, які у лінгвістичному тексті досить легко виділити, тоді як в мистецькому творі таке членування перш за все залежатиме від таких чинників як вид мистецтва, мета автора, художня обізнаність реципієнта тощо. Відповідно до цього адресати повідомлення художнього твору сприймають такі знаки по-різному, для адресатів твір мистецтва міститеме різну кількість інформації та матиме різну естетично-пізнавальну цінність [40]. Це спричинено тим, що мова мистецтва є певною художньою моделлю світу зі структурою, що в повною мірою відповідає змісту.

Л. Нагнибіда, описуючи художній твір, зазначає, що у ньому створюється художня модель певного явища, саме через художню мову автор моделює світ, що «є формою існування певних явищ і речей, у найбільш загальних категоріях» [40].

Відповідно до того, що художні твори є елементами своєрідної комунікативної діяльності, якою є мистецтво, то під час сприйняття й когніції їх здійснюється часткове або повне переосмислення таких творів, у яких структурні елементи відносяться до розряду знакових, тобто семантичних [40]. Таким чином, Л. Нагнибіда стверджує, що в художній літературі й мистецтві інтерпретація тексту/твору, як знаку, залежатиме від різних складників, а подібною буде лише їхня знакова сутність [39].

У свою чергу І. Фролова зауважує, що в художньому дискурсі, який репрезентується через художній текст, створюється світ, у якому містяться зміст, почуття, експресія, а серед його обов’язкових складників дослідниця виділяє цілісність його сприйняття реципієнтом. Варто зауважити, що дискурс художнього твору являється не лише основою, обрамленням та фоном, а й як стиль мислення та мовлення автора, які втілено в образах персонажів твору [59, с. 53].

Зокрема, дослідниця вказує на той факт, що для художнього прозового дискурсу властива складна багатошарова структура, в якій на різних рівнях здійснюється конструювання смислів та функція регуляції. Складність дослідження художнього дискурсу зумовлена наявністю великої кількості перехідних моментів, «поєднанням реальності існування й уявного, ігрового, творчого світу фантазії, сприйняттяі переживання повсякденної дійсності і дійсності уявної, що зумовлене актуалізацією суб'єктивних психоемоційних процесів» [59, с. 53]. До них І. Фролова відносить також можливі відмінності в світогляді автора та читача, що особливо простежується за їх віддаленості в часі, й зокрема, можливість великої кількості читацьких інтерпретацій ускладнює процес конструювання спільних смислів.

Цю думку підтримує й Н. Кондратенко, яка вважає, що врахування лише власне текстових параметрів для визначення художнього твору є недостатньою, оскільки важливу роль в ньому відіграє прагматична настанова мовця (автора), яка є досить специфічною. Цю специфіку дослідниця характеризує таким чином: «мовленнєва діяльність мовця, який «удає», що здійснює певний комунікативний намір, у свою чергу реципієнт розуміє несправжність цих намірів завдяки низці конвенцій, які тимчасово припиняють нормальну дію правил стосовно мовленнєвих актів і світу» [24, с. 61].

Вважаємо доцільним враховувати роль прагматичної настанови мовця (автора) у художньому тексті під час його дослідження, адже вона надає додаткового рівня складності та багатогранності літературному твору. Оскільки художній текст слугує не лише як засіб передачі інформації, але й як спеціальний мовний засіб, що спрямований на спілкування між автором і читачем.

Відповідно до цього саме прагматична настанова автора стає основним параметром, що визначає статус знакового утворення художнього твору, є дискурсивна діяльність мовця, що «виходить за межі власне тексту й уможливлює тлумачення художнього твору як особливого типу дискурсу»

[24, с. 62]. Зокрема, щоб схарактеризувати дискурсивний статус художнього тексту, крім мовця, потрібно враховувати й на особливості адресата – читача, який останнім часом виступає на перший план у різних дослідженнях, а його роль у сприйнятті та розумінні тексту є більш вагомою, ніж автора: «процес сприйняття чи „привласнення" і „споживання" письмового тексту як художнього продукту є не менш загадковим явищем, а можливо, навіть і подією, ніж феномен народження тексту в мерехтливому мереживі гри літер, знаків, значень» [24, с. 62].

Л. Губа надає такі характеристики художнього тексту, вважаючи його особистісною інтерпретацією дійсності: «письменник описує ті фрагменти реального світу, які йому знайомі; розвиває ті думки, які йому близькі і зрозумілі; використовує мовні елементи й метафори, які наповнені для нього особистісним змістом» [14, с. 94].

Л. Губа зазначає, що мова художнього твору особлива, адже саме з її допомогою письменнику вдається виразити своє світосприйняття та закодувати «глибинні смисли художнього твору, використовуючи природну мову лише як будівельний матеріал» [14, с. 94].

Зокрема, для художнього тексту властиве суттєве порушення всіх умов, а саме «єдності часу і простору, тотожності світу комунікантів та світу їх референції, конкретно-референтного адресата, який не збігається із самим мовцем», що пояснюється особливостями вияву конвенційною схеми комунікації в художньому тексті, яка через розщеплення зв'язку адресата та суб'єктів свідомості: автора, оповідача та персонажів – зазнає серйозних змін [14, с. 94]. Проте ми вважаємо, що це порушення комунікативних схем у художньому тексті може дозволити автору створювати нетрадиційні образи, розвивати неочікувані сюжетні лінії та використовувати різні перспективи, а також може бути цікавим літературним засобом, що дозволяє розширити межі можливостей виразності та створити унікальний твір мистецтва.

Погоджуємось з Л. Губою, що кожен твір літератури є складною багатопластовою моделлю, яка представлена у трьох основних пластах

художнього твору як складного естетичного утворення: «1) певна матеріальна система (звуків, слів, кольорів, залежно від виду мистецтва); 2) складне змістове (семантичне) поле, що реалізується цією системою; 3) ідейно-емоційна система (тобто ланцюжок ідей, який породжує певну надтекстову «модель життя»» [14, с. 95]. Відповідно до цього можемо зробити висновок, що творчий процес залежить не лише від соціальної дійсності, а й від суб'єктивного погляду митця, що є основою цього процесу.

Художній концепт є важливим поняттям у сучасних дослідженнях художньої семантики. Його можна визначити різними способами, але взагалі, художній концепт представляє собою складне ментальне утворення, що належить індивідуальній свідомості та психоментальній сфері певної етнокультурної спільноти. Цей концепт може бути розглянутий як універсальний художній досвід, зафіксований у культурній пам'яті і здатний виступати фрагментом і будівельним матеріалом під час формування нових художніх смислів.

Також художній концепт може розглядатися як одиниця свідомості поета або письменника, яка отримує свою репрезентацію в художньому творі чи сукупності творів і виражає індивідуально-авторське осмислення сутності предметів і явищ.

Важливим аспектом є те, що художній концепт має свою роль у художніх текстах, де кожен літературний твір утілює індивідуально-авторський спосіб сприйняття й організації світу. Це відображає індивідуально-авторське осмислення й образне представлення певних фрагментів дійсності.

Художній концепт має структуру, що виявляється через аналіз мовних засобів його репрезентації у художньому творі. Він не є хаотичним нагромадженням уявлень та емпіричних знань, але має впорядковану структуру, яка дозволяє виразити індивідуально-авторський спосіб сприйняття світу через мовний образ.

Головна особливість художніх концептів полягає в їх індивідуальності та необмежених можливостях. У художньому творі слова отримують нові, незвичні значення, що відмінні від їхнього буквального смислу. Це стає можливим завдяки наявності художніх концептів. Вони включають різноманітні художні смисли, образи та способи їх виразу. У тексті художній концепт виконує роль, подібну до заміщення, і має наступні характеристики: 1) необов'язковість логічних правил; 2) відсутність жорсткого зв'язку з реальним світом; 3) активне спрямування на потенційний образ; 4) образність; 5) естетичну якість; 6) індивідуальний характер [56]

Художні концепти розглядають як найбільш універсальні складові смислової структури художнього тексту, і тому їх аналіз стає об'єктом дослідження в лінгвопоетичному аналізі тексту. При дослідженні мовного вираження концепту в художньому тексті необхідно враховувати особливість художнього слова, яка полягає в тому, що слово, проходячи через художній твір, вбираючи в себе різноманітні смисли, стає, так би мовити, еквівалентом твору в цілому [56].

Художній текст представляє собою систему мовних засобів, які використовуються для прямого вираження індивідуальних уявлень автора про навколишній світ. Він є фрагментом сприйняття світу автором, який непосредственно втілюється у текстовому просторі. Тому лінгвісти розглядають художні тексти як твори, які реалізують концепцію автора та втілюють її в уявну картину світу через спеціально підібрані мовні засоби. Таким чином, художній текст відображає індивідуально-авторську картину світу та її конкретну реалізацію, яка передається завдяки мовним засобам, характерним для певної мовної спільноти, і використовується для вираження об'єктивного світу. Оскільки художні тексти будуються відповідно до загальних мовних законів, їх унікальність вивчається через різні аспекти їхньої складної природи, зокрема лексико-семантичні фактори, стилістичні прийоми та виразність матеріалу. Вибір мовних засобів для подання інформації в художньому тексті обумовлений їхньою важливістю для мовної особистості,

оскільки саме вони допомагають відтворити сприйняття дійсності автором, особисті знання та досвід у вигляді цілісного фрагмента загальномовної картини світу. Тому аналіз і виділення ключових ад'єктивних емоційних семантичних компонентів у текстах дозволяє досліджувати їхню роль у сприйнятті світу англомовними носіями мови, оскільки аналіз мови художнього тексту не може проводитися окремо від загальної мови. Таким чином, аналіз дозволяє виявити як загальномовне, так і індивідуальне у структурі художнього тексту, які взаємодіють і переплітаються [34].

Важливо, що текст художнього твору має особливу структуру. Так, він відрізняється від предметно-образного наповнення, ідеї, концепції та сенсу твору, а з іншого боку, нерозривно пов’язаний з ними і відображає їх. Цю взаємодію Н. Глінка пояснює наступним чином:

1. Текст твору складається з різних мовних одиниць, включаючи лексичний та фразеологічний рівні, а також інтонаційно-синтаксичну, ритмічну та фонетичну структури.

2. Художні мовні засоби мають власний виразний сенс і значення, що відрізняються від ідеї твору.

3. Текст несе в собі предметно-образний світ твору, який має своє значення та конкретність у виражених ідеях автора. Тому текст пов’язаний з ідеями та змістом твору опосередковано [10, с. 56].

З цього можна вивести висновок, що художній текст явно не передає авторські думки, але відображає їх приховано через мовні засоби і структуру тексту.

Зокрема, Н. Глінка стверджує, що літературознавці часто розглядають у тексті не лише мовний аспект твору, але і його предметно-образний світ, який охоплює деталі, сюжет, персонажів та композицію. У цьому контексті текст, який ідентифікується як «художня форма», логічно відділяється від змісту, авторської концепції та «образу світу», які присутні у творі [10, с. 56].

За твердженням Н. Глінки, художній твір є складною спільністю різних компонентів, які взаємодіють між собою в гармонійному співзвуччі. Його ідеї

виражаються через систему образів, які виступають формою твору, а самі образи набувають своєї мовної форми через використану поетичну мову [10, с. 56].

Отже, можемо зробити висновок, що художній текст є унікальною стилістичною-жанровою формою, у які засобами природньої мови втілено мистецький задум письменника. Художній текст досить складний для аналізу, адже характеризується образністю та ідейно-емоційною моделлю, що репрезентується через емоційний світ персонажів. Художні тексти відзначаються тим, що вони часто використовують мовні та стилістичні засоби для створення образів, настрою та емоційної інтенсивності у читачів або слухачів. Ці тексти можуть бути написані у різних жанрах і стилях, і їхня головна мета – передати авторську ідею або спричинити читачеві естетичне задоволення.

Висновки до розділу 1

Аналіз поняття емоційності, емотивності та експресивності дає змогу стверджувати, що вони мають суттєві відмінності у характеристиках та особливостях функціонування. Так, емоційні засоби виникають у мовленні довільно, тоді як емотивні є запланованими чітко продуманими одиницями, що несуть безпосередній вплив на реципієнта. Експресивність, функціонуючи поруч з цими поняттями, визначається як здатність суб'єктивного вираження ставлення мовця до змісту або адресата мовлення. Вважаємо, що поняття емоційності та експресивності певною мірою взаємодіють на мовленнєвому рівні, адже вираження емоцій, особливо негативних, зазвичай супроводжується експресивністю.

У психології емоцій класифікують як позитивні, що задовольняють потреби та негативні – викликають почуття незадоволення; нижчі (примітивні) – задовольняють фізіологічні потреби, вищі – духовні; стенічні – емоції, які мотивують людину, посилюють її активність; астенічні – ті, що

знижують енергію суб'єкта. Загалом не існує єдиної сталої класифікації емоцій.

Існує два способи вираження емоцій: вербальний та невербальний. Вербальний репрезентується використанням різних мовних засобів, у свою чергу невербальний - через міміку та жести. Зокрема, невербальні засоби проявляються швидше вербальних. Використання мовних засобів у вербальному вираженні емоції безпосередньо залежить від сфери й ситуації їх використання.

Емотивність як лексична категорія функціонує на різних мовних рівнях і відповідно реалізується через використання мовних (вербальних) засобів фонетичного, морфологічного, синтаксичного, лексичного та стилістичного рівнів. Варто зауважити, що найбільшу форму вияву емотиви мають на лексичному рівні, проте не всі слова є емотиконами, оскільки існує емоційно нейтральна лексика, яка не слугує ефективним засобом вираження емоцій. Емоції також виражаються за допомогою невербальних засобів вираження емоцій, що включає немовні жести: вираження емоції за допомогою рухів руками, плечами та іншими жестами; вираз обличчя: емоції часто виявляються через міміку обличчя, такі як посмішка, злість, здивування тощо; тілесні позиції: позиція тіла може також вказувати на наші емоції. Наприклад, схилення вперед може свідчити про інтерес, а скручення в клубок - про страх або страждання.

Художній текст є унікальною стилістичною-жанровою формою, у які засобами природньої мови втілено мистецький задум письменника. Художній текст досить складний для аналізу, адже характеризується образністю та ідейно-емоційною моделлю, що репрезентується через емоційний світ персонажів. Художні тексти відзначаються тим, що вони часто використовують мовні та стилістичні засоби для створення образів, настрою та емоційної інтенсивності у читачів або слухачів. Ці тексти можуть бути написані у різних жанрах і стилях, і їхня головна мета - передати авторську ідею або спричинити читачеві естетичне задоволення.

РОЗДІЛ 2
ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

2.1. Методика дослідження мовних засобів вираження емоцій та емоційних станів у художньому творі

Дослідження вербальних засобів вираження емоцій та емоційних станів нерозривно пов’язане з такими методами як лінгвістичний аналіз, лінгвопсихологічний аналіз.

Перш за все звернімо увагу на характерні особливості сучасних досліджень художньої семантики, виокремлені Л. Присяжнюк:

1. Спрямованість на розкриття схованих значень тексту: дослідники сьогодення акцентують увагу на тому, як розкриваються приховані смисли, що лежать в основі тексту.
2. Вивчення внутрішнього світу особистості: дослідники вивчають внутрішній світ особистості, який вважається важливою складовою під час створення та інтерпретації тексту.
3. Художній текст як конденсатор культурної пам'яті: дослідники розглядають художній текст як засіб, що зберігає культурну пам’ять та знання про навколишній світ та людину.
4. Емоційний вплив художнього тексту на читача: вивчення способів, якими тексти впливають на емоційний стан читачів.
5. Репрезентація творчої особистості та творчого процесу: дослідження того, як художні тексти відображають творчу особистість та процес творчості.
6. Акцент на психічному стані людини: центральним аспектом у художньому тексті є психічний стан людини, і дослідники приділяють велику увагу дослідженню його виявів та особливостям.

7. Використання лінгвопсихологічного методу аналізу емоційних станів персонажів: дослідники використовують лінгвопсихологічний метод для аналізу емоційних станів персонажів у художньому тексті.

Отже, сучасні дослідження художньої семантики охоплюють широкий спектр аспектів, включаючи розкриття смислів тексту, внутрішній світ особистості, емоційний вплив та інші [42, с. 125].

Л. Присяжнюк зазначає, що поняття лінгвопсихологічного підходу до аналізу мовних явищ з'явилося нещодавно. Зокрема, лінгвопсихологія як наука вивчає людську ментальність, найбільшу увагу зосереджуючи на семантиці термінів людської духовності, яка реалізується крізь призму мови [42, с. 125].

Зокрема, Л. Присяжнюк стверджує, що під час вивчення способів реалізації емоційних станів особистості у художньому тексті особлива увагу звертається на когнітивні структури, які мають суттєві відмінності власне мовними у своєму змісті й структурі. Дослідниця подає такий традиційний алгоритм аналізу текстових концептів: в першу чергу проводиться компонентний аналіз лексем на їх вираження у мові, далі відбувається отримана семантична характеристика накладається на текст, щоб виокремити засоби, з використанням яких у художньому тексті відбувається втілення певних концептуальних моделей. Проте Л. Присяжнюк зауважує, що використання такого алгоритму не є повністю ефективним для вивчення психологічних характеристик персонажа, оскільки у художньому тексті здебільшого завуальовані певні психічні стани. Вирішити цю проблему допомагає використання лінгвопсихологічного підходу, який полягає у виділенні фрагментів, у яких містяться описи цих станів творчої особистості, яке відбувається через ідентифікацію особливостей психічних станів та їх симптомів. Далі відбувається виокремлення засобів вербального втілення емоційних станів у художньому творі з використанням контекстуально-інтерпретаційного аналізу [42, с. 56].

На думку Л. Присяжнюк, виділення концептуальної будови художнього тексту і його антропоморфних рис спричинило використання підходу, який враховує психологічний, мовний та текстовий аспекти. Дослідниця зазначає, що персонаж художнього твору характеризується як віртуальна мовна особистість, певний психологічний тип і частина образної системи художнього тексту, у якій письменник реалізує власне уявлення про творчу особистість та вираження емоційних станів [42, с. 126].

На використання психолінгвістичного підходу до аналізу емоційних станів персонажа художнього твору звертає увагу й О. Мікула та виділяє ключові проблемні питання, які є важливими під час здійснення спроби окреслення дефініції емоцій: основу емоцій становлять мотиви й пізнавальні процеси; емоції тісно взаємодіють обробкою інформації; кожна з емоцій має різних ступінь визначення: одні емоції визначаються точніше, ніж інші [37, с. 158].

Зокрема, дослідниця зауважує, що використання психолінгвістичних методів для дослідження назв емоцій реалізується в два етапи: спершу визначається взаємозв'язок між назвами емоцій різних видів (класифікація слів, що називають основні емоції), а потім встановлюється співвідношення між назвами емоцій, які належать до одного виду (група слів, що є синонімами для назв основних емоцій) [37, с. 158].

У свою чергу С. Богдан характеризує методи лінгвостилістичного аналізу, які охоплюють різні прийоми аналізу тексту, зокрема, і його мовних засобів, використання яких дає змогу сформулювати основні закономірності вираження мови відповідно до певної сфери спілкування [7].

Головним і найважливішим у таких дослідженнях, безперечно, є функціональний підхід, який включає в себе наступні аспекти:

– Аналіз одиниць мови різних рівнів, зокрема комунікативно-системний аналіз з урахуванням мети та завдань спілкування, не обмежений структурно-системним дослідженням.

– Визначення значущості певних закономірностей у функціонуванні мовних засобів для розуміння специфіки стилістичної системності і його різних видів, таких як тексти.

– Підхід, що поєднує лінгвальний та екстралінгвальний аспекти мовлення, з особливим наголосом на принципі системності, що дозволяє аналізувати кожну мовну одиницю у контексті схожих і у відношенні до екстралінгвальних факторів.

– Діяльнісна сутність мови: розглядає мову як інтелектуально-емоційну діяльність, що надає значення антропоцентричному підходу до вивчення мовних явищ.

– Метод, що потребує комплексного підходу та міждисциплінарного підходу, враховуючи знання суміжних галузей, таких як гносеологія, психологія, психолінгвістика, наукознавство тощо. Врахування базових екстралінгвальних чинників, таких як форма свідомості, тип мислення, суспільна діяльність, мета та завдання спілкування, які впливають на закономірності мовних засобів, формуючи специфіку стилю і організацію мовлення як на рівні тексту, так і на рівні мовленнєвої структури.

Функціональний підхід дозволяє виявити конструктивні прийоми формування стилів і закономірності у створенні текстів, і, отже, він є визначальним у дослідженнях різних аспектів функціонально-стильової диференціації текстів різних жанрів [7]

Звернімо увагу на визначення поняття «лінгвостилістичного аналізу» наведене О. Селівановою, так, лінгвостилістичний аналіз тексту є способом організації пізнавальної й дослідницької діяльності, який має на меті вивчити явища і закономірності мови як об’єкта лінгвістики [50, с. 339]. У свою чергу Т. Єщенко дещо розширює визначення О. Селіванової, у її трактуванні лінгвостилістичний аналіз тексту – це аналіз, який спрямований на те, щоб знаходити та описувати систему текстових категорій, виділяти певні складники змісту і форми, а також висвітлювати види зв’язків між аналізованими частинами тексту [15, с. 205].

Т. Беценко зауважує, що під лінгвостилістичний аналіз має на меті дослідити не лише мовні одиниці, обґрунтувати їх відбір і особливості структурування, а й поетику віршового твору. Лінгвостилістичний аналіз художнього твору є своєрідною характеристикою і систематизацією елементів художнього тексту, через які втілюється «образ світу» і «образ автора» з зосередженості на певному естетичному ідеалі. Так, під час наведеного різновиду лінгвістичного аналізу простежується взаємодія зі сферою літературознавчого аналізу [2]. Т. Беценко стверджує, що лінгвостилістичний аналіз тексту є поглибленим, змістовним аналізом складових художнього тексту, в основі якого знаходиться визначення тематики та виявлення художньо-образних засобів та ідіостилю письма, вивчення яких дає змогу повною мірою розкрити задум автора. Зокрема, для лінгвостилістичного аналізу характерна взаємодія з іншими видами аналізу такими як літературознавчий аналіз, який застосовується під час розгляду художнього твору як явища естетичного та суспільної думки; стилістичний аналіз, використання якого зумовлене прагненням визначити індивідуально-авторські засоби художнього письма; лінгвістичний аналіз, який використовується під час спостереження за використанням мовних засобів, які формують повне розкриття ідейно-тематичного змісту художнього твору.

У свою чергу О. Степаненко пропонує трактувати лінгвістичний аналіз художнього тексту як «процес вивчення мовних засобів різних рівнів у системі художнього тексту з функціонально-естетичної точки зору, з точки зору їх відповідності авторському задуму та індивідуальній манері автора та проведення оцінки найтонших смислових відтінків окремих елементів, пошук особливих значень: слів, фраз, ритмів та інших подібних мовних елементів» [55, с. 209]. Дослідниця звертає увагу, що під час прочитання художнього тексту, декодується в першу чергу зовнішня форма мовних одиниць, з’ясовується їхня стилістична роль у ньому, після чого відбувається заглиблення в авторський задум.

Як зауважує О. Степаненко лінгвістичний аналіз художнього твору передбачає не лише характеристику мовних чинників, а й позамовних, а також встановлення єдності між його змістом і формою. О. Степаненко пропонує розглядати змістову структуру художнього тексту у трьох вимірах – «вертикальному (формально-тематичний зміст тексту), горизонтальному (оформлення цілісності тексту, створеній формальними й смисловими зв'язками між висловлюваннями) та глибинному (імпліцитний контекст, який увиразнює авторський задум)» [55, с. 209]. Узагальнивши подані дефініції, можемо сформувати власне трактування лінгвостилістичного аналізу – детальне вивчення усіх мовних особливостей тексту та всіх рівнях, а також встановлення зв'язків між ними.

Звернімо увагу, що будучи молодою дисципліною лінгвостилістичний аналіз тексту тісно взаємодіє з лінгвістикою тексту, психолінгвістикою, стилістикою, а також мовознавство, літературознавством та літературною критикою [30, с. 68].

Зокрема, О. Линтвар звертає увагу на відмінності лінгвістичного аналізу від літературознавчого, який зосереджує увагу на вивченні образного та ідейного планів тексту та його взаємодію з культурно-історичним контекстом, водночас лінгвістичний аналіз тексту досліджує мовну організаціяю тексту, естетичну концепцію твору, яка реалізується через зв'язки одиниць різних рівнів. Відповідно до цього матеріальною базою для лінгвістичного аналізу стають: «архаїзми й історизми; незрозумілі факти поетичної символіки; незнайомі чи малознайомі читачу діалектизми, професіоналізми, арготизми, жаргонізми, терміни; особливості письменницького слововживання: індивідуально-авторські мовні інновації: ключові слова; тропи; особливості синтаксису; своєрідність композиції; специфіка вживання і зчеплення нейтральних і стилістично забарвлених мовних елементів і структур; особливості мовної організації підтексту; особливості вибору і організації мовного матеріалу мовленнєва системність; взаємозв'язок мовного і смислового рівнів тексту з погляду повноти вираження авторської концепції

тощо» [30, с. 63]. Так, лінгвістичний аналіз досліджує художній текст не лише з позиції мовних засобів, а й особливостей вибору їх автором; звертає увагу на особливості ідіостилю, які впливають на вибір відповідних засобів творення художньої мови твору.

У свою чергу Н. Романова звертає увагу на різні підходи до вивчення емоцій та їх виявлення в мові, серед яких філологічний, когнітивний і лінгвокультурологічний, які широко використовуються в лінгвістиці, зокрема в західноєвропейській, американській. Зокрема, дослідниця зауважує, що існують різні класифікації підходів до вивчення емоцій, включаючи структурний, лінгвокраєзнавчий, контрастивний, номінативний [46, с. 177].

На думку Н. Романової, актуальним завданням для сучасної лінгвістики, є вивчення емотивної лексики за допомогою психолінгвістичних методик. Історично, психолінгвістика виникла в Америці на початку 60-х років минулого століття, спираючись на знання з психології та лінгвістики. Фундаторами цього напряму стали психологи-біхевіористи, такі як Чарлз Осгуд і Джон Керолл, а також літературознавець і семіотик Томас Сібен. Початково, психолінгвістика аналізувала окремі слова та їх взаємозв’язки у вербальній пам’яті людини, використовуючи формулу «стимул - асоціативний зв'язок – реакція». Стимули можуть бути вербальними (звук, слово, текст) або невербальними (музика, мистецтво). Асоціації пов’язані зі стимулом і представляють собою реакції на нього [46, с. 177].

Зокрема, дослідниця, характеризуючи метод психолінгвістичного аналізу, стверджує, що у сучасній психолінгвістиці застосовуються різні методи для експериментального дослідження, які можуть бути як прямими, так і опосередкованими. Деякі з них запозичені з психології, а інші є унікальними і розробленими саме для лінгвістичних досліджень. Незалежно від конкретного методу, основною метою залишається викликати у респондента активність у виборі та прийнятті рішення, які можуть бути свідомими або несвідомими. Такі методи спрямовані на активізацію

конкретних частин мовної картини світу, яка відтворює психологічний зміст слів у внутрішньому словнику респондентів [46, с. 177].

Н. Романова звертає увагу й на дослідження емоцій в лінгвістиці, в межах яких виділяють три типи асоціативного експерименту: вільний, спрямований і контрольований. Вільний тип передбачає миттєву реакцію респондента першим словом, яке приходить йому на думку відносно запропонованого слова-стимула. Зауважмо, що між стимулом і реакцією має бути мінімальний часовий інтервал, і асоціації виникають спонтанно та неконтрольовано. Ланцюговий тип асоціативного експерименту є варіацією вільного, але має тривалішу реакцію [46, с. 177].

Варто зазначити, що спрямований тип асоціативного експерименту обмежує свободу асоціацій та фокусує респондента на певному наборі слів-асоціатів. Цей метод визначає напрямок асоціацій, обмежує їхню кількість і вказує на певну категорію, поняття чи явище [46, с. 177].

Тоді як Т. Заболотна стверджує, що при аналізі емотивності у художньому тексті слід враховувати особливості текстової семантики та природу людських емоцій і виокремлює метод концептуального аналізу. Оскільки найважливішими характеристиками емоцій є їх спрямованість на світ (предметність) і особистий характер (суб'єктивність), то при концептуальному аналізі емотивності розглядаються референційний, інтенційний і рецептивний аспекти текстової структури, які можуть бути розділені на три компоненти емотивності:

1. Предметність – наявність у художньому тексті знань, які викликають емоції. Це означає, що текст містить емоційно заряджену інформацію.

2. Залученість – втілення в тексті емоційних намірів автора. Текст може передавати емоційне ставлення автора до подій, персонажів або ситуацій.

3. Сугестивність – вказівки на ймовірне емоційне реагування читача на текст. Текст може містити сигнали, які спонукають читача до власних емоційних відчуттів чи реакцій.

Ці компоненти взаємодіють у тексті, щоб створити емоційне сприйняття та сприяти формуванню вражень у читача [18, с. 155].

О. Білоус вважає доцільним використання методу контекстуального аналізу, який також відомий як аналіз у контексті, у якому враховуються не лише окремі характеристики об'єкта вивчення, але й контекстуальні аспекти, до яких він відноситься. У цьому методі контекстуальні фактори розглядаються як незалежні змінні, які впливають на індивідуальні характеристики або модифікують взаємозв'язки між ними [5, с. 140].

Зокрема, контекстуальний аналіз широко використовується при вивченні художніх творів. О. Білоус вказує на наявність різних видів контекстів, у яких може здійснюватися аналіз літературного твору. Ці контексти включають історико-літературну епоху (для розуміння місця твору в певному історичному періоді), творчість конкретного письменника (для визначення його стилю та ідей), а також історичний контекст (для вивчення відображення епохи в літературному творі) [5, с. 140].

Отже, вивчення емотивів в художньому тексті може виконуватися за допомогою різних методів, включаючи психолінгвістичний, концептуальний та лінгвостилістичний підходи. Так, психолінгвістичний метод спрямований на вивчення внутрішньої психологічної реакції по подію персонажем твору. Цей підхід допомагає виявити аспекти тексту, які описують певні емоційні стани. Концептуальний метод ґрунтується на аналізі концептів і концептуальних структур, які виражені в тексті. Він дозволяє вивчати те, які емотивні концепти та ідеї автор намагався передати через свій текст, і як ці концепти взаємодіють з читачами. Лінгвостилістичний метод спрямований на вивчення стилістичних засобів і прийомів, які використовуються автором для зображення певних емоцій героїв у художньому творі. Він включає аналіз

лексичних, синтаксичних та структурних особливостей тексту, які сприяють створенню емоційного впливу.

Кожен з цих методів має свої переваги і може бути використаний в залежності від конкретних цілей та завдань дослідження емотивів у художньому тексті.

2.2. Емотивність у мові та в художніх творах. Класифікація емотивів

Вивчення емоційної лексики та аналіз емоційного мовлення показують на те, що різні аспекти людських емоцій відображаються і розглядаються через призму емоційних понять. У мові певного культурного відчуження акцентуація на відповідних емоційних концептах та знаннях про емоції, які сформовані в цій культурі. Враховуючи багатогранність явлення емоцій та, відповідно, інформаційних наповнень їхніх знань, що накопичуються і структуруються у формі концепту, можна розглядати вербалізований емоційний концепт як складний динамічний структурно-семантичний конструкт усвідомлення, специфіки характеру його розвитку спільності етнокультурних і соціальних характеристик. Широкий спектр і різнорідність семантики емоційних концептів породжують питання ідентифікації та моделювання мовної концептуальної архітектури цих концептів.

Абстрагування концепту емоції до поточного пошуку способів виразити свої почуття як на індивідуальному, так і на колективному рівнях свідомості. Це включає в себе пошук мовних засобів для вираження настрою, які починають рухову активність у мовному образі світу, різноманітність мотивацій для номінації емоцій та широке використання засобів для їхнього опосередкованого вираження.

На думку С. Романюк емотивний текст може бути розглянутий на двох рівнях: рівень персонажів та рівень автора. Перший рівень, рівень персонажів, передбачає інтерпретацію світу людських емоцій у художньому тексті. В образах персонажів можна відшукати багато емотивних смислів, що

утворюють динамічне багатство, що змінюється разом з розвитком сюжету та відображає внутрішній світ персонажа в різних обставинах та у відносинах з іншими персонажами [47, с. 101].

Так, емотивна лексика художнього твору може відобразити психічний і внутрішній стан людини та допомогти пояснити, розкрити і зрозуміти сутність особистості персонажа твору. Загалом, у художньому тексті для опису внутрішніх переживань героїв можуть використовуватися різні засоби, такі як інтонаційні, морфологічні, синтаксичні, стилістичні та лексичні. Проте найважливішу роль у вираженні емоційних станів персонажа відіграє саме емотивна лексика, оскільки вона не лише реалізує конкретний авторський задум, але і втілює індивідуально-авторську концепцію світу загалом, включаючи уявлення про емоційний світ людини [47, с. 101].

І. Свідер зауважує, що емотивність тексту має два аспекти: змістовий та виразний. Так, емоційний зміст міститься на різних рівнях тексту. З одного боку, він включає емоційні елементи, які додаються до когнітивного змісту тексту. З іншого боку, емотивний зміст складає всю стратегію авторської прагматики. З точки зору виразності, емотивність тексту виявляється через використання мовних і текстових засобів для вираження емоцій. Це включає в себе використання мовних і текстових знаків, які виражають різні рівні емоційного змісту [49].

За дослідженнями І. Свідер, функціонально-семантична категорія емотивності в тексті може бути представлена як комплекс різних понять, які відображають її зміст і форму: емотивний фон, емотивна тональність, емотивне забарвлення. Особливості емотивного фону та емотивної тональності становлять специфіку емотивного змісту різних типів тексту і виявляються в характері емотивного забарвлення [49].

Емотивність, як лінгвістичний вираз психологічної категорії емоційності, є невід’ємною характеристикою текстів різних функціональних стилів, таких як науковий, офіційно-діловий, публіцистичний та художній.

Емотивна особливість текстів може бути виражена у трьох основних аспектах: емоційний фон, емоційна тональність та емоційне забарвлення, і вона регулюється стилістичними та функціональними нормами тексту. Емотивний фон пов’язаний з конкретними темами тексту, які стосуються емоційних ситуацій та є емоційно зарядженими для представників певної культури. Ці теми можна назвати «емотемами». Емоційні теми можуть бути викликані трьома типами ситуацій: а) ситуаціями, які вже були емоційно зарядженими; б) ситуаціями, які порушують норми чи відхиляються від загальноприйнятих стандартів; в) ситуації, що відображають емоційні стани.

І. Свідер зазначає, що емотивна тональність як текстова характеристика посилюється як «специфічна суб'єктивна модальність у тексті, що виражає відношення автора до подій, описаних у мовленні, і співвідноситься з психологічним аспектом аналізу тексту» [49].

І. Свідер вважає, що автор і персонаж – два основних елементи художнього тексту, які завжди знаходяться в центрі уваги в літературному творі. Почуття, які автор приписує персонажу, відображуються в тексті як об’єктивно існуючі в реальності, тоді як почуття, які відчуває та виражає автор, мають суб’єктивне забарвлення [49].

У цілому рівень тексту персонажів і рівень авторської свідомості взаємодіють і входять у гармонійний комунікативний процес, що створює емоційний компонент тексту. Проте важливо зазначити, що образи автора і персонажа часто протистоять один одному і не є рівноправними [49].

На думку Н. Гоци, у художньому творі емотивність може виявлятися через різні текстові елементи, які відображають авторські емоційні наміри. Ці елементи можуть бути словами, фразами, реченнями тощо, які мають емотивне навантаження. Лексичні одиниці такого роду можуть прямо або опосередковано вказувати на авторські емоції, які відкрито або приховано представлені у тексті, і впливати на емоційну реакцію читача на текст, а також передавати частину інформації про світ, який може бути емоційно забарвленим або ставати таким через текст. Серед характерних показників

емотивності можна відзначити симптоматичність, яка виявляється у здатності вказувати на відхилення від мовних та мовленнєвих норм і спонукати до емоційних реакцій читача. Також до таких показників належить символічність, яка полягає в ілюструванні чогось через символи або образи [12, с. 111].

Звернімо увагу на класифікацію емотивів, яку наводить С. Романюк: 1) Власне емотивні слова: a) афективи (слова з емотивною семантикою, що виражають емоційний стан мовця, такі як лайлива лексика та вигуки); b) конотативи (слова, які мають додаткове значення, що передає емоційне ставлення мовця до предмета номінації або його ознак).

2) Емотивні десигнати (слова, які називають конкретні емоції).

3) Емотивні дескриптори (лексичні одиниці, які описують емоції, вказують на їхні причини, результати та непрямі ознаки) [47, с. 103].

У свою чергу М. Жовнір виокремлює емотиви-номінативи, денотативно-емотивні та конотативно-емотивні смисли, а також емотиви-експресиви. Так, комунікативний смисл емотивів-номінативів з первинними емотивними смислами на позначення радості полягає в тому, щоб висловити власний піднесений емоційний стан, виразити позитивну оцінку дійсності, похвалити або висловити захоплення тощо [16, с. 101].

Варто зауважити, що емотиви-номінативи з включеними смислами є емотивними словами, які мають додаткову емотивну семантику, що виражається у сфері конотації та проявляється у вигляді емотивних конотатів. Відмінні від денотативно-емотивних за змістовним наповненням і функціональним призначенням, конотаційно-емотивні смисли характеризуються своєю оцінною природою та використовуються у живій комунікації. Ці слова виражають конкретну емоційну тональність і виконують завдання вираження емоційного ставлення мовця до комунікативного партнера або «третьої» особи.

М. Жовнір серед характерних рис власне емотивів-експресивів відзначає їхню дифузність, що означає співіснування в одному слові кількох

емотивних смислів. Ця співвіднесеність з контекстом допомагає коректно визначити смислове навантаження конкретного емотиву. Також існує розрізнення однозначних та неоднозначних (дифузних) виразів, які обслуговують сферу емоцій. До них відносяться вигуки, звуконаслідувальні слова, лексеми, співвідносні з іменниками, лексеми, співвідносні з займенниками, прислівниками та частками, вигуки-дієслова, стійкі словосполучення та фразеологізми, закликання і багато інших [16, с. 101]

У свою чергу Степанюк вважає доцільним розглядати емоційні концепти за допомогою метафори, тобто через уподібнення їх іншим сутностям. Зазвичай емоції не виражаються прямо, а розглядаються через призму образу іншої концептуальної системи, уподібнюючи їх до цього образу. Ця надбудова думок і емоцій відбувається під час комунікації, і іноді емоції можуть виявити перевагу. Незалежно від культурних відмінностей, кожна мовна особистість переживає схожі емоції, що об'єднують людей з різних культур. Проте інтенсивність та виразність емоцій можуть варіюватися серед різних народів, роблячи кожну людину унікальною. Зокрема, емоційний концепт відображає модель поведінки, яка може бути описана в контексті соціальної взаємодії між людьми [56].

Н. Бобер зауважує, що у лінгвістиці зазвичай виокремлюють емотивні знаки на основі їх семіотичних характеристик: емотивні (вони мають символічно-індексальний характер) і параемотивні (їх характеризує виключно символічний характер). Параемотивні одиниці можуть перетворюватися на емотивні в тому випадку, коли контекст впливає на них значно. Трихотомія емотивної семантики включає в себе емотивне значення, емотивний потенціал і емотивну конотацію. Дослідниця Н. Бобер подає наступну класифікацію емотивної лексики, поділяючи її на п'ять основних груп [16, с. 13]:

1. Емотиви-номінативи – це лексеми, які прямо називають емоції.
2. Емотиви-асоціативи – це слова з прихованою семою емотивності. Зазвичай, емотивний відтінок значення можна визначити за допомогою компонентного аналізу або порівнюючи ці слова з їх синонімами.

3. Емотиви-експресиви – це слова, які служать для вираження емоційної оцінки. До цієї групи також належать слова з підтекстом емоцій.

4. Оказіональні емотиви – це слова, які створюються автором для виразу особливостей певної ситуації. Вони використовуються в художньому творі лише один раз, щоб максимально точно передати характер ситуації.

5. Нейтральні емотиви – це слова, у яких емотивна конотація не фіксується як обов'язковий елемент, але вона може виявитися в межах контексту.

Ця класифікація дає змогу зрозуміти, які слова та вирази використовуються для вираження емоцій і як вони сприймаються в тексті.

Тоді як С. Скрипник зауважує, що існує розрізнення між емотивними знаками, які передають емоції в мові, розподілення їх на емотивні і параемотивні, яке здійснюється на підставі їхніх семіотичних характеристик. Емотивні одиниці мають складний символічно-індексальний характер, у той час як параемотивні є лише символічними, іноді також символічно-іконічними. Під впливом контексту параемотивні одиниці можуть перетворюватися в емотивні [52].

Зокрема, С. Скрипник вказує на те, що емотивна семантика закодована у граматичній структурі мови, яка включає морфологічні та синтаксичні компоненти. Ця семантика має три аспекти:

1. Емотивне значення (характерне переважно для синтаксичних одиниць);

2. Емотивна конотація;

3. Емотивний потенціал.

Емотивне значення визначається як певний спектр емоцій, які виникають у вигляді реакції (з точки зору мовця) або стимулу (з точки зору слухача). За дослідженими матеріалами, таке значення властиве словам, які виражають емоційний стан мовця, таким як вигуки та лайки. Також воно спостерігається в лексичних одиницях із презирливим і зневажливим відтінком значення, які містять оцінний компонент. Вигуки, на нашу думку,

можна розглядати як спеціалізовані емотиви, оскільки вони є одним із основних засобів вираження емоцій у досліджуваних текстах. Контекст не тільки дозволяє встановити об’єкт емоційного вираження, але і визначити конкретну емоцію, яка супроводжує вигук. Вигуки виражають різні почуття, такі як захоплення, обурення, насолоду і відчай [52].

Зауважмо, що механізми мовного вираження емоцій мовця та мовного позначення, інтерпретації емоцій як об’єктивної сутності мовця і слухача є принципово різними. Експресивно-емоційне забарвлення у слова виникає завдяки тому, що саме їхнє значення містить елемент оцінки. Номінативна функція слів ускладнюється в цьому випадку ставленням мовця до явища, і, отже, наявністю емоційного відтінку [52].

Н. Мельничук, подібно до С. Романюк, пропонує виокремлювати три типи емотивності слова:

1. Власне емотивність, яка представляє собою основний ядерний компонент семантики слова, що виражає емотивний зміст.

2. Емотивність як одна з реалізацій семантики слова, виражена через конотацію, що може бути зв'язана з логіко-предметним компонентом значення слова.

3. Контекстуальна емотивність, яка проявляється в реалізації прихованої конотації слова у тексті, не впливаючи безпосередньо на його семантику.

Зокрема, дослідниця виокремлює й такі рівні вираження емотивності:

1. Емотивне значення, яке є основним компонентом семантики слова і виражає емотивний зміст прямо в слові.

2. Конотація, яка є додатковим компонентом значення слова і виражає емотивність через асоціації та асоціативні зв’язки.

3. Рівень емотивного потенціалу, який не змінює семантику слова, але проявляє його приховану конотацію в контексті вживання у тексті.

Перший рівень вираження емотивності є основним і визначається в слові саме як емотивне значення. Два інших рівні залежать від контексту та

функціонування слова у тексті і є менш виразними складовими мовленнєвої структур [35].

За твердженням А. Федорко, у художній літературі емотивність виражається на різних мовних рівнях, таких як фонетичний, лексичний, морфологічний і синтаксичний. Кожен з цих рівнів має свої засоби для вираження емоційних станів. У літературних творах автори свідомо передають емоційний стан своїх героїв. Вони не просто описують почуття, а відображають зовнішні прояви цих емоцій, такі як міміка обличчя, очей, губ, пантоміміка, тембр голосу, інтонація, жести та рухи тіла або окремих його частин [57].

Для передачі емоційних концептів у художній літературі використовуються різні слова, у яких міститься елемент, що асоціюється з певною емоцією. І варіацій таких лексем існує багато, оскільки письменники, кожен за своїм стилем, можуть використовувати різні вирази для вираження однієї і тієї ж емоції, при цьому навіть не називаючи її напряму [57].

Подібну до А. Федорченко думку, виділяє О. Шмаль, яка вважає, що у художньому тексті емотивність виявляється через різні компоненти тексту, які мають емотивне навантаження, такі як слова, фрази, речення і т. д. Ці компоненти можуть явно або неявно вказувати на емоційні інтенції автора, які виражені в тексті, а також можуть впливати на можливу емоційну реакцію читача на текст і передавати фрагменти знань про світ, які викликають емоції.

Емотивна напруга в художньому тексті також може створюватися за допомогою композиційних засобів і виявлятися через текстові компоненти, які відтворюють емоційні інтенції автора та передають можливі емоції читача, пов’язані з сприйняттям та інтерпретацією текстової реальності [57]. Таким чином, для підсилення авторського висловлення та збільшення емотивності в художньому тексті широко використовуються різні мовні засоби, структура, семантичні конструкції та синтаксичні прийоми тощо.

У свою чергу У. Кемінь розглядає емотиви з позиції синтаксису і зауважує, що емотивні синтаксичні засоби мають потужний вплив,

спрямований на виклик певних уявлень та переживань, створюючи емоційний зміст. Зокрема, реченнєві структури реалізують емотивну функцію через виразність, де емоційно-експресивні значення додаються до основної інформації та виражаються у реченнях з емоційно-оцінними засобами експліцитного вираження [21, с. 125]. Ми погоджуємось із цим твердженням, оскільки широкий спектр синтаксичних одиниць, насичених емоційним змістом, служить не тільки для передачі інформації, а й для вираження емоційної реакції мовця (спостерігача).

У. Кемінь звертає увагу й на питальні речення, які виявляють свій розгалужений функціональний потенціал. Так, функція емоційних запитань полягає в тому, щоб не передавати інформацію, а виразити емоційну реакцію мовця на конкретний аспект реальності, що привернув його увагу. Такі запитання не є «інформативними», оскільки їх ставлять не з метою отримання інформації від адресата, а з метою виразу власної категоричної думки або емоційної реакції на певний факт [21, с. 125].

За спостереженнями У. Кемінь, питальні речення завжди мають більший емоційний заряд, створюють атмосферу діалогу у спілкуванні, спонукають до спільного обговорення питання, знижують ступінь категоричності, допомагають автору виразити свою аксіологічну інтенцію більш насичено. Неможливо не відзначити, що вони виражають емоційні стани мовця, його позитивну або негативну реакцію на те, що було побачено, почуто або висловлено у питальній формі, яка є найбільш відповідною для вираження світу людських емоцій і почуттів, є природною та обов’язковою для репрезентації емоційно насиченої комунікації і для виявлення балансу або дисбалансу між мовцями [21, с. 125].

Н. Іванова розглядає морфологічний вияв емотивів, відповідно до якого здійснює класифікацію. Серед емотивів сучасної української літературної мови прикметники дослідниця розділяє на три групи, враховуючи їх характеристики: характер, зовнішність та стан людини. Розглянемо ці групи прикметників:

1. За характером:

- Щодо морально-етичних якостей: злий, хитрий, толерантний, інтелігентний.
- Щодо емоційно-психічних якостей: добрий, мужній, чуйний.
- Щодо інтелекту: обмежений, простодушний, дурний.

2. За зовнішністю:

- Щодо фізичних ознак: товстий, великий, носатий.
- Щодо психологічних ознак: грубий, жінкоподібний, сміливий, боязкий.
- Загально-оцінні: великий, страшний.

3. За емоційним станом:

- Щодо емоційно-психологічного стану: сумний, щасливий, радісний, задумливий.
- Щодо інтелекту: божевільний, несамовитий, розумний.
- За соціальним статусом: паршивий, поганий [19].

Щодо дієслів-емотивів, їх можна розподілити таким чином:

1. За видами діяльності:

- Морально-етична: обдурити, заспокоїти, запевнити.
- Інтелектуально-психологічна: обдурити, жартувати, зневажати.
- Психо-фізіологічна: нити, гримати, нервувати.
- Соціально-політична: полювати, переслідувати, стежити.
- Фізична: посміхатися, сумувати, плакати, горювати, радіти.

2. За емоційним станом:

- Емоційно-психічний: вити, скиглити, нервувати, кричати, шепотіти.
- Психо-фізіологічний: тремтіти, боятися.

3. Дієслова з оцінкою поведінки: хвастатися, вихвалятися, стримуватися.

Зокрема, Н. Іванова вважаєа, що іменники є найбільш поширеними в емотивному словнику сучасної української літературної мови, і це пояснюється такими чинниками [19]:

1. Іменники становлять значну частину мови, що зумовлює їх велику кількість у словнику.

2. Іменники відображають найважливіші явища та поняття, що є значущими для людського життя, тому вони часто використовуються для вираження емоційних відчуттів.

3. Іменники є однією з найчастіше вживаних частин мови, тому вони легко доступні для виразу емоцій у мовленні.

За твердженням Н. Іванової найменш кількісно в емотивному словнику простежуються дієслова-емотиви. Цей факт дослідниця пояснює тим, що дієслова не завжди мають такий же сильний вплив і можливість виразності, як іменники та прикметники. Сильні, нестримні емоції часто уявляються як бурхливі явища, і, отже, вони краще виражаються за допомогою іменників, наприклад: «обурення», «спокій», «тиша», «утіха». А пристрасні емоції можуть асоціюватися з вогнем і виражатися через іменники, такі як «горе», «запал», «гарячка», «палати», «печаль». Стан душевної тривожності може метафорично передаватися образами бурхливої або каламутної води за допомогою дієслів, таких як «баламутитися», «замішання», «каламутитися», «кип’ятитися» [19].

К. Карамян виділяє класифікацію емотивної лексики, яку запропонував дослідник-мовознавець А. Бурячок, яка включає наступні групи слів:

1. Слова, які використовуються для передачі своїх або чиїхось почуттів, емоцій, настроїв, вираження свого ставлення до повідомлених фактів, для характеристики людини загалом або тільки з якогось боку.

2. Слова, які дорослі використовують у спілкуванні з дітьми, оскільки вони можуть відрізнятися за ступенем пестливості або спрощення мови.

3. Інтимні звертання, які використовуються для вираження особистого ставлення до співрозмовника та підсилення емоційного зв'язку.

4. Вигуки, що виражають емоції, які можуть бути важко передані словами.

5. Слова з суфіксами зменшеності, пестливості або згрубілості, які додають відтінків до емоційного виразу.

6. Слова, які вживаються в непритаманному їм стилі мовлення, щоб підкреслити емоційну насиченість висловлювання.

7. Підсилювальні і спонукальні частки, які допомагають підсилити виразність та інтенсивність висловлювання.

8. Слова, які вживаються для оцінювання ступеня вияву ознаки, дії тощо з боку мовця, щоб виразити суб’єктивну оцінку.

9. Модальні слова, які вказують на можливість, бажаність, небажаність, спрямованість дії тощо [20, с. 47].

Ця класифікація допомагає систематизувати емотивну лексику та розуміти, як вона використовується для виразу емоцій та почуттів у мовленні.

К. Карамян вважає, що класифікація емотивної лексики А. Бурячка, хоч і має свої недоліки, проте є важливим кроком у дослідженні оцінно-емоційної лексики української мови. Вона надає системності та організації аналізу цієї складної групи слів, допомагає визначити специфіку різних типів емотивної лексики та її роль у мовному спілкуванні [20, с. 47].

Незважаючи на те, що класифікація базується на різних принципах (частиномовна належність, семантичні характеристики, словотвірні ознаки), проте вона відображає багатогранність та складність емотивної лексики, що може варіюватися в залежності від контексту та специфіки спілкування. Такий підхід дозволяє більш повноцінно розглянути різноманітні аспекти емотивної лексики [20, с. 47]. К. Карамян зазначає, що важливо також враховувати, що дослідження в галузі оцінно-емоційної лексики є актуальним і корисним для розуміння мовного спілкування, психології мовлення та мовної культури.

Тому, незважаючи на недоліки, класифікація А. Бурячка внесла важливий внесок у вивчення цієї теми в українському мовознавстві [20, с. 47].

К. Ковалишин зауважує, що при вивченні категорії емотивності на матеріалі лексичних одиниць виникає проблема розуміння емотивного значення. Дослідження наукової літератури показує, що інтерпретація емотивного значення тісно пов'язана з розумінням самої категорії емотивності. Існує вузьке розуміння емотивного значення, коли воно сприймається як спосіб вираження емоцій мовця і включає в себе вигуки та емоційно забарвлену лексику. Емотивне значення може бути схарактеризоване як значення, в якому міститься сема емотивності різного рівня. Ці семантичні складові можуть повністю співпадати з лексичним значенням експресивного слова (у вигуках), можуть мати конотативний характер (як у вигуках) або входити в логіко-предметну частину значення (емотиви-номінативи) [22, с. 336].

К. Ковалишин робить висновок, що емотивну лексику можна класифікувати за різними ознаками. Однією з можливих класифікацій є поділ на стилістичні групи. У цій класифікації найбільшу кількість слів становить розмовна лексика, така як «горішок» (про голову), «бурда» (про їжу), «кретин», «ледар», «простачок». Також можлива класифікація залежно від того, яку конкретну емоцію вони виражають та відповідно до домінуючого характеру. Наприклад, можна виділити емотиви, відповідно до переважного специфікатора: «гнів», «радість», «смуток, можливо, захоплення», а також емотиви, відповідно до емоційного декриптора які виражають «емоцію», «збудження», «пристрасть», «афект» та інші [22, с. 336].

У свою чергу І. Редька пропонує класифікувати емотиви за критерієм вираженості в тексті і поділяє їх на експліцитні й імпліцитні. Експліцитні емотиви включають емоційну лексику, яка містить слова, що дають інформацію про емоційний стан особи, включаючи валентність (позитивну або негативну) та інтенсивність індивідуальних почуттів суб'єкта.

До цієї категорії слів відносяться: а) терміни, які вказують на психічний стан, світосприйняття та особливості переживання, наприклад, «радий», що є прикметником і позначає позитивне внутрішнє відчуття щастя з помірним ступенем інтенсивності; б) будь-які слова і поняття, що мають оцінний компонент – можуть бути позитивними або негативними [44, с. 155].

Імпліцитні емотиви включають у себе способи другорядної номінації та різноманітні фігури мовлення, які зафіксовані у творі та відображають певну афективно-когнітивну структуру, створену автором за допомогою аналогій, асоціацій або парадоксального способу мислення. У лінгвістичній емотіології ці емотиви відомі як «емотиви-експресиви». Як зауважує І. Редька, існує й класифікація емотивів-експресивів, заснована на ступенях їх символізму, де вони виділяються на іконічні, індексальні та символічні відповідно до концепції Чарльза Пірса [44, с. 155].

Зокрема, І. Редька зазначає, що емотиви в художньому тексті можна класифікувати за критерієм їхньої континуальності на дві категорії: переривні та неперервні. У термінології переривні емотиви називаються мікроемотивами, а неперервні – мезоемотивами у поетичних текстах.

Отже, емотивність у мові є важливим аспектом, оскільки вона дозволяє виражати емоції, почуття та оцінки через слова та вирази. Емотивність може бути виявлена у всіх аспектах мовлення, включаючи лексику, граматику, інтонацію та мовний стиль. У художніх творах, емотивність є важливим засобом виразності та передачі авторських емоцій і ставлень.

Класифікації емотивів можуть бути різноманітними, в залежності від специфіки дослідження та контексту, їх характеризують за частиномовною належністю, семантичними характеристиками чи словотвірними ознаки Однак основні категорії емотивів можуть включати: емотиви-номінативи, емотиви-асоціативи, емотиви-експресиви, оказіональні та нейтральні емотиви (за класифікацією Н. Бобер), тоді як Н. Мельничук пропонує класифікувати емотиви за їх семантикою: власне емотиви, конотативи, контекстуальні емотиви.

2.3. Мовні засоби вираження емотивного профілю «страху» в сучасній українській прозі (роман Вікторії Гранецької «Тіло»)

Перш за все звернімо увагу на загальні характристики емоційного профілю страху у художній літературі. Так, Н. Михальчук зауважує, що аналіз інформаційної структури концепту «страх» надає певні основи для розрізнення його складових частин у контексті подій. Емоційний концепт можна розглядати як концепт, що відображає біль, в якому суб'єкт переживає певний емоційний стан. Референтна ситуація погіршується як обмежений фрагмент навколишнього середовища у сфері людського (особистого або суспільного) життя, який включає в себе певну просторово-часову координацію об'єктів, що спільно сприймаються людиною [36, с. 207].

Одним з основних понять емотивності є концепт страху. Він містить знання про внутрішню емоцію, яка є необхідною для створення людини. Страх є важливою складовою емоційної сфери людини, яка впливає на її сприйняття та адаптацію до світу, що має біологічні, психологічні та соціокультурні аспекти. Страх – це фундаментальна риса людської природи, природна універсальна базова емоція, яка виявляє інстинкт самозбереження і грає ключову роль у підтримці життя [36, с. 207].

Емоція страху пояснюється тим, що він проявляється через сильне почуття загрози життю, здоров’ю або особистості, і через активні або пасивні реакції на негативні фактори навколишнього середовища.

Страх виникає внаслідок сприйняття фізичного або психологічного стану ситуації, яка свідомістю розглядається як очевидно небезпечний і невідповідний потребі людини у відчутті безпеки. Ця оцінка виникає через невідповідність між тим, як людина сприймає біль і тим, яким вона очікувала його бачити. Це відчуття невідповідності причині спричиняє виникнення когнітивного дисонансу, який сприймається як стан дискомфорту. Цей дискомфорт спонукає людину активно шукати способи відновлення почуття безпеки і спокою [36, с. 207].

Розгляньмо класифікації емотивів страху, розроблені дослідниками. Так, Н. Михальчук стверджує, що набутий досвід організовується у свідомості людини у вигляді типової лінгвопсихологічної моделі емоції страху. Ця модель включає в себе фіксований набір подій: 1) ситуація, що спричиняє небезпеку; 2) виникнення емоції страху та природних реакцій людини на неї; 3) конкретні свідомі дії та мовні вираження особи. Ця модель узагальнює знання, які складають основну інформаційну складову емоційного концепту страху і представлена через різні мовні та комунікативні засоби [36, с. 207]. Таким чином, аналіз цієї моделі дозволяє розглядати структуру вивченого концепту, виявляти його основний та додатковий складовий семантичний зміст.

У свою чергу О. Борисов, досліджуючи концептуально-семантичні особливості слів, які виражають емоцію страх, групує мовні одиниці за тематичним критерієм на вісім категорій: 1) опис стану страху, 2) хто відчуває страх, 3) симптоми страху, 4) опис характеристики, 5) хто викликає страх, 6) види діяльності, 7) загрози, 8) результати діяльності [8].

Зокрема, О. Борисов звертає увагу на те, що у семантиці різнорівневого мовного виразу концепту страху показано проявлення страху як сукупності подій, що включає три етапи, що розгортаються у визначених просторово-часових рамках [8]: 1) загроза; 2) сама емоція; 3) реакція, наприклад: «*Він* ***онімів****. Самими лише чорними палаючими очима відьмак одібрав у нього волю, силу та голос, цілком підкоривши своїй потойбічній владі. Ось що було справді* ***страшно****. Ось що просто пекло вогнем. Поряд із таким навіть смерть могла б виглядати жаданим благом» [13].* Звернімо увагу, що у романі «Тіло» авторка здебільшого спочатку подає реакцію, а потім описує саму емоцію та загрозу.

Використовуючи систему класифікації І. Костя [25], ми можемо групувати емотиви, що номінують емоцію страху, у наступні тематичні категорії:

Слова, які вказують на сам душевний стан (наприклад: страх, острах, перестрах, перестрашений, страшно, переляк, лякатися, переляканий, зляканий, наляканий, перелякано, злякано, переполох, сполохано, жах, жахатися, боятися, побоятися, тремтіння, тремтіти, трепет). У аналізованому романі нами виокремленні наступні приклади таких емотивів:

***«Боявся** поворухнутися, аби не тріснула випадкова гілка, не осипався зрадливий ґрунт» [13].*

*«Іванка не зводила з нього розширених від подиву й **страху** очей» [13].*

Зокрема, виокремлені емотиви страху: *боятися, страх* відносимо до емотивів-номінативів, тобто групи, яка вказує називає емоції.

Слова, що описують процес становлення емоційного стану (наприклад: настрашитися, перестрашитися, злякатися, перелякатися, перелякатися, налякатися). *«Він **злякався**. За широким, вигадливо різьбленим столом із червоного дерева сиділа його дружина, двоє худих виснажених істот, позбавлених будь-яких статевих і вікових ознак, в однакових ділових костюмах та окулярах (вочевидь, корпоративні юристи) і похмурий кремезний чолов'яга, схожий на вовкулаку, – певно, очільник клініки» [13].* У цьому прикладі ми простежуємо констатування факту існування емотивного стану страху, причину якого письменниця подає у наступних реченнях. Так, авторка, використовуючи художнє образне мовлення повноцінно описує емотивний концепт страху.

*«Прокинувшись наступного дня, Юрій уперше за багато років відчув моторошно-холодний, болючий і по-справжньому живий людський **страх**. Але **злякався** він не за себе. Цей **страх** приходить лише як насниться близька людина [13].* Звернімо увагу, що, окрім номінативів страху, письменниця активно використовує детальні описи емоційних станів персонажів. Так, для повноцінної передачі емоцій героя письменниця послуговується епітетами до іменника страх: *моторошно-холодний, болючий і по-справжньому живий людський.*

У жанрі літератури жахів значну частину сюжету часто складають описи внутрішніх станів та переживання героїв. Зазвичай вони переживають широкий спектр емоцій, громадян з яких є негативними: сум, тривога, занепокоєння, відчуття невизначеності, напруга, страх і так далі. Так, для передачі емотивного профілю страху письменниця використовує дієслова, які вказують на емоційний стан, проте не є власне номінативами страху: «*Насправді всі до однієї сорок п'ять кімнат кишіли примарами. Перший поверх зазвичай* ***здригався*** *від чергової гучної вечірки, котрі тут досі влаштовував покійний Рудгер Ван Хелл. Від них Роберт* ***тікав*** *нагору, відчиняв перші-ліпші двері, аби* ***сховатися****, і вражено* ***завмирав*** *на порозі. Але найстрашнішим було те, що лялька в її руках знову стала цілою» [13].*

«І він ***забивався*** *в куток,* ***заплющував*** *очі,* ***закривав*** *обличчя руками, аби лишень не ставати свідком моторошної драми, котра розігрувалася щоночі в порожньому родинному маєтку» [13].* Так, з семантики дієслів у цьому прикладі розуміємо, що герой відчуває страх.

«Жінка ***відмовилася від сну****, просто фізично не змогла більше заснути, лише* ***іноді втрачала свідомість*** *од снодійних та заспокійливих препаратів, але то був не сон, а повільне занурення у напівпритомний світ* ***лиховісних кошмарів і марень, із котрого хотілося бігти, не озираючись»*** *[13].* У цьому реченні авторка описує наслідки дії страху на особистість, використовуючи образність та метафоричність мовлення.

«Дізнаюся, коли буде, – зухвало відповіла Ештон, і в її руці тріснув олівець. Юрій мимоволі ***здригнувся****» [13].*

Варто зауважити, що емотивний профіль страху посилюється за характерними емоційними виразами, які супроводжують цей стан. Страх може мати різні емотивні компоненти, які включають в себе такі емоції, як тривога, напруга, нервозність, відчуття загрози, стурбованість, паніка та інші. Емотивний профіль страху може варіюватися в залежності від індивідуальних особливостей людини і конкретної ситуації, що розвиває страх. Приклад такого розвитку страху простежуємо у реченнях:

*«Джек Донован того дня місця собі не знаходив. Він когось **боявся**. Майже фізично чув кроки, які невблаганно наближалися до нього. А замкнувшись надвечір у своєму заміському маєтку, перевірив замки й сигналізацію разів п'ять, потім знову зв'язався з охороною й доскіпливо оглянув систему безпеки ще раз» [13].*

*«Більшість фахівців пояснювала такі випадки «специфікою донорського матеріалу»: не всі донори літали на крилах щастя від того, що їх тіло стане помешканням комусь іншому, дехто просто панічно **боявся** смерті-утилізації. Цей останній **страх-біль-відчай** намертво закарбовувався в клітинах тіла, проникав у молекули лейкоцитів та еритроцитів, умів зачаїтися у нейронах мозку, м'язових волокнах, осідав невидимою пилюкою в найдрібніших порах на шкірі, і годі було його позбутися» [13].*

Вирази, які вказують на емоційний вплив (наприклад: страшити, страшний, лякати, злякати, налякати, перелякати, сполошити, жахнути, жахливий, жахливий, кошмарний, лихівний, грізний), наприклад: «*І такий **страшний** відчай побачив Юрій тієї миті в погляді навпроти, що мимоволі заплющив очі, затулив обличчя руками» [13].*

*«Звісно, першими загинули невинні. Вони **налякано** вискакували з крамниць, ресторанів, офісів і власних домівок – і сполохано вертали назад, аби захиститися від осатанілих нападників, однак там їх уже зустрічали інші, що пробиралися до приміщень через дахи» [13].*

Слова, що характеризують емоційний стан (наприклад: полохливий, боязкий, сполоханий). У романі «Тіло» простежуємо частотне використання емотиву «сполоханий», що, на нашу думку, виражає мінімальний вияв страху, або його початковий етап:

*«Відскочив убік, наче **сполоханий** звір. Схопився рукою за щоку» [13].*

*«Тієї ж миті він зірвався з місця й **сполоханим** клубком покотився геть, падав, зводився на ноги і біг знову – подалі від цих людей, подалі від цього місця, навіть не озираючись, не зупиняючись, аби перепочити й дізнатися, чи, бува, не наздоганяють» [13].*

*«Малий здригнувся, **сполохано** скочив із місця, ще не уявляючи, чим має виправдовуватися, проте знав – дідові варто казати лише правду» [13].*

*«Кремезний чоловік в інвалідному візку здригався, **сполохано** починав озиратися й шукати очима невидимого когось» [13].*

Тоді як емотиви «наляканий» і «боязко» є вищою мірою вияву емотивного профілю страху, а «*Тиша. А на ранок біля воріт притулку знайшли **наляканого**, ледь живого хлопця, що дрижав від холоду» [13].*

*«Матінка Магдалина незвично **боязко** озирнулась і сказала йому те, чого ніхто, крім Божої Матері, від неї ніколи не чув: Прости мені» [13].*

Важливо відзначити, що компоненти, що вказують на зовнішню вашу емоцію, розглядаються окремо, після чого вони переважно служать для опису чи характеризації емоції, а рідше використовують для її назви. Наприклад, іменник "жах" вказує не лише на сам страх, а й на ступінь інтенсивності цієї емоції, яка виявляється у лексичному значенні слова: *«Тож я хочу, щоб ці двадцять чотири години ти тікав, ховався й тремтів од **жаху**» [13].*

*«Усіх присутніх скував невимовний потойбічно-крижаний **жах**, залунали сполохані крики» [13].*

Решта слів стають вербалізаторами стану хвилювання, тривоги, неспокою, що викликаний очікуванням чого-небудь неприємного, небажаного чи страшного, наприклад: «*Із перетиснутої невидимими лещатами горлянки вирвався глухий хрипкуватий крик, що більше скидався на звірине гарчання. Юрій **схопився тремтячими руками** за підвіконня. Не втримався, впав на коліна» [13].*

*«Однак замість сильного молодого чоловіка за кам'яні мури поволі вийшов згорблений жалюгідний старець, у котрого сльозилися очі і тремтіли руки. Він весь час **зупинявся й озирався** назад, аж доки з раритетного «кадилака» неподалік не вибралися двоє в темних костюмах і окулярах й не сказали йому сідати в машину» [13].*

*«Зненацька брамою щось грюкнуло, озвалися голоси. Малий **здригнувся** й вивіркою пірнув за стійло свого колишнього улюбленця Чаклуна» [13].*

«Подорожнього мучила спрага, він давно марив гарячими стравами, та пам'ятав, що ***мусить відмовитися****. Нічого там не пий і не їж» [13].*

У виділених вище реченнях простежуємо описи емоційних станів, що є передвісниками страху. Письменниця вкотре акцентує увагу на діях героїв, що дають змогу через зовнішні прояви схарактеризувати внутрішній стан. Найчастіше у цих прикладах авторка використовує дієслова (З позиції морфології» та метафори (з позиції лінгвостилістики).

Для вербалізації емоційного стану та його становлення використовує дієслова боятися, побоятися, лякатися, злякатися, перестрашитися, настрашитися із значенням «Відчувати страх перед ким-, чим-небудь», наприклад: «*Понад усе вона* ***боялася****, що Юрій зажадає викрасти й переселити її душу до юного гнучкого тіла однієї з тих дівчат, а вона не знатиме, що з ним робити» [13].*

Хоч за рівневим критерієм емотивний зміст може виявлятися на різних мовних рівнях, включаючи афікси, слова, фразеологізми, речення, а також весь текст, який має в собі емотивний заряд і може включати емотивні складові з більш низьких мовних рівнів, проте у аналізованому художньому творі емотивні елементи основним чином виявляються на лексичному рівні, і вербалізуються через прикметники, дієслова та іменники.

Зокрема, спробуймо схарактеризувати емотиви за класифікацією Н. Бобер. Так, нам вдалося виділити такі емотиви-номінативи, тобто слова, що називають емоції, наприклад: «*Спершу відкілясь вужем наповз* ***страх****, умовляючи малого зараз же бігти додому» [13].* У цьому прикладі простежуємо використання метафори «*вужем наповз страх*», за допомогою якої втілюється емотивний профіль страху.

Наступною групою є емотиви-асоціативи, до яких належать слова з прихованою семою емоції, і які активно використовуються письменницею для опису емоційного стану, наприклад:

«Яків враз ***сполотнів****, нахилився до малої, щоб вихопити в неї з рук химеру» [13].*

«Щойно Роберт переступив поріг просторої лікарняної зали для нарад, у нього зрадливо ***підкосилися*** *ноги й знову* ***спітніли*** *долоні» [13].*

«Шок ***паралізував*** *Роберта. Запах смерті опустився йому* ***первісним страхом*** *із голови до п'ят* ***і заволодів*** *усім тілом» [13].*

Так, дієслова *сполотнів, підкосилися, паралізував, заволодів* є асоціативами до емотивів страху, використання яких дає змогу письменнику урізноманітнити художнє мовлення власного твору й, зокрема, максимально точно відтворити емоційні стани персонажів, уникаючи нагромадження емотивів-номінативів, що певною мірою спричиняють виникнення явища тавтології у тексті.

У групі емотивів-експресиви, які описують слова, що виражають емоційну оцінку, виокремлено наступні приклади: «*Усіх присутніх скував невимовний потойбічно-крижаний* ***жах****, залунали сполохані крики. Роберт зачаївся; мабуть, удома з ним укотре трапилась істерика. Ештон* ***жахнулася*** *того, що накоїла» [13].*. Вважаємо, що лексеми «жах», «жахнулася» є найвищою мірою вияву емотивного профілю страху.

Варто зауважити, що в досліджуваному творі, ми не простежуємо використання оказіональних емотивів, які є авторськими витворами.

Група нейтральних емотивів, чия емотивна конотація візуально не закріплена, але есплікується у складі диктеми, теж не має широкого використання в аналізованому тексті. Нами виділено лише наступний приклад:

«Він ***хотів скрикнути****, покликати на допомогу друзів, котрі затято щось обговорювали поміж собою, вочевидь, дочікуючи, коли вже той малий зважиться й влаштує для них обіцяну «виставу», але хлопчина не міг добути з себе ані звуку» [13].*

Отже, проаналізувавши емотиви страху в романі «Тіло» Вікторії Гранецької, можемо зробити висновок, що письменниця використовує розлогі описи емоційного стану страху своїх персонажів, послуговуючись різними видами емотивів. Найтиповішими є емотиви-номінативи та емотиви-

асоціативи, які у взаємодії з художніми засобами, а саме епітетами та метафорами, повноцінно вербалізують емотивний профіль страху у романі. Серед морфологічних особливостей виокремлюємо частотне використання дієслів, які є емотивами-асоціативами типу …, рідше використовуються іменники: страх, жах, також помітне частотне використання прислівників типу боязко, страшно, сполохано, налякано. Тоді як прикметники та дієприкметники майже не використовуються.

Висновки до розділу 2

Аналіз емотивних компонентів у художньому тексті можна проводити за допомогою різних методів, включаючи психолінгвістичний, концептуальний і лінгвостилістичний підходи. Психолінгвістичний метод спрямований на вивчення внутрішніх психологічних реакцій персонажів на події в тексті. Концептуальний метод базується на аналізі концепцій та концептуальних структур, що виражені в тексті. Він дозволяє вивчати, які емотивні концепти та авторські ідеї втілено у тексті і як ці концепти взаємодіють з читачами. Лінгвостилістичний метод спрямований на вивчення стилістичних засобів і прийомів, які використані автором для зображення певних емоцій героїв у художньому творі. Він включає аналіз лексичних, синтаксичних і структурних особливостей тексту, які сприяють створенню емоційного впливу.

Емотивність може проявлятися на різних рівнях мовлення, і в художніх творах вона стає особливо виразною та передає авторські емоції та ставлення до подій. Класифікації емотивів можуть бути різноманітними, в залежності від конкретного дослідження та контексту, вони можуть включати різні види, такі як емотиви-номінативи, емотиви-асоціативи, емотиви-експресиви, оказіональні та нейтральні емотиви (за класифікацією Н. Бобер), чи поділятися за семантичними ознаками на власні емотиви, конотативи, контекстуальні емотиви (за класифікацією Н. Мельничук).

Проаналізувавши використання емотивів, які виражають страх, у романі «Тіло» Вікторії Гранецької, можна дійти до висновку, що письменниця використовує розлогі описи емоційного стану страху героїв та використовує різні емотиви для цього. Найбільш поширеними є емотиви-номінативи та емотиви-асоціативи, які разом із художніми засобами, такими як епітети та метафори, повністю виражають емотивний профіль страху в романі. З морфологічних особливостей можна виділити часте вживання дієслів, що є емотивами-асоціативами, рідше використовуються прислівники та іменники.

ВИСНОВКИ

Аналіз понять емоційності, емотивності та експресивності дає змогу стверджувати, що вони мають суттєві відмінності у характеристиках та особливостях функціювання. Так, емоційні засоби виникають у мовленні довільно, тоді як емотивні є запланованими, чітко продуманими в плані використання, одиницями, що несуть безпосередній вплив на реципієнта. Експресивність, функціюючи поруч з цими поняттями, визначувана як здатність суб'єктивного вираження ставлення мовця до змісту повідомлення або адресата мовлення. Вважаємо, що поняття емоційності та експресивності певною мірою взаємодіють на мовленнєвому рівні, адже вираження емоцій, особливо негативних, зазвичай супроводжується експресивністю.

У психології емоції класифікують як позитивні, що задовольняють потреби, та негативні, що викликають почуття незадоволення; нижчі (примітивні) – задовольняють фізіологічні потреби, вищі – духовні; стенічні – емоції, які мотивують людину, посилюють її активність, а астенічні – ті, що знижують енергію суб'єкта. Загалом не існує єдиної сталої класифікації емоцій.

Існують два способи вираження емоцій: вербальний та невербальний. Вербальний репрезентований використанням різних мовних засобів, у свою чергу, невербальний – через міміку та жести. Зокрема, невербальні засоби проявляються швидше вербальних. Використання мовних засобів у вербальному вираженні емоцій безпосередньо залежить від сфери й ситуації.

Емотивність як лексична категорія функціює на різних мовних рівнях і, відповідно, реалізовувана через використання мовних (вербальних) засобів фонетичного, морфологічного, синтаксичного, лексичного та стилістичного рівнів. Найбільшу форму вияву емотиви мають на лексичному рівні, проте не всі слова є емотиконами, оскільки існує емоційно нейтральна лексика, яка не слугує ефективним засобом вираження емоцій. Емоції також експлікуються за допомогою невербальних засобів вираження емоцій, що включає немовні

жести: вираження емоцій за допомогою рухів руками, плечами та іншими жестами; вираз обличчя: емоції часто виявляються через міміку обличчя (посмішка, злість, здивування тощо); тілесні позиції: позиція тіла може також вказувати на наші емоції. Наприклад, схиляння вперед може свідчити про інтерес, а скручення в клубок – про страх або страждання.

Художній текст є унікальною стилістично-жанровою формою, у яку засобами природної мови втілено мистецький задум письменника. Художній текст досить складний для аналізу, адже характеризований образністю та ідейно-емоційною моделлю, що репрезентується через емоційний світ персонажів. Художні тексти відзначувані тим, що вони часто використовують мовні та стилістичні засоби для створення образів, настрою та емоційної напруги у читачів або слухачів. Ці тексти можуть бути написані у різних жанрах і стилях, і їхня головна мета – передати авторську ідею або принести читачеві естетичне задоволення.

Аналіз емотивних компонентів у художньому тексті можна проводити за допомогою різних методів, включаючи психолінгвістичний, концептуальний і лінгвостилістичний. Психолінгвістичний метод спрямований на вивчення внутрішніх психологічних реакцій персонажів на події в тексті. Концептуальний метод базований на аналізі концепцій та концептуальних структур, виражених у тексті. Він дозволяє вивчати, які емотивні концепти та авторські ідеї втілено у тексті і як ці концепти взаємодіють з читачами. Лінгвостилістичний метод спрямований на вивчення стилістичних засобів і прийомів, які використані автором для зображення певних емоцій героїв у художньому творі. Він включає аналіз лексичних, синтаксичних і структурних особливостей тексту, що сприяють створенню потрібного емоційного впливу.

Емотивність може проявлятися на різних рівнях мовлення, і в художніх творах вона стає особливо виразною та передає авторські емоції та ставлення до подій. Класифікації емотивів можуть бути різноманітними: в залежності від конкретного контексту вони можуть включати різні види, такі як емотиви-

номінативи, емотиви-асоціативи, емотиви-експресиви, оказіональні та нейтральні емотиви (за класифікацією Н. Бобер), чи поділятися за семантичними ознаками на власні емотиви, конотативи, контекстуальні емотиви (за класифікацією Н. Мельничук).

Проаналізувавши використання емотивів, які виражають страх, у романі «Тіло» Вікторії Гранецької, можна дійти висновку, що письменниця використовує розлогі описи емоційного стану страху героїв та різні емотиви для цього. Найбільш поширеними є емотиви-номінативи та емотиви-асоціативи, які разом із художніми засобами, такими як епітети та метафори, повністю виражають емотивний профіль страху в романі. З морфологічних особливостей можна виділити часте вживання дієслів, що є емотивами-асоціативами, рідше використовуються прислівники та іменники.

У перспективі – аналіз емоційних профілей інших емоцій (радість, смуток тощо) на матеріалі художнього тексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Баюн К. Експресивність як мовна та мовленнєва категорія. *Вісник Житомирського державного університету.* Випуск 2 (80). 2015. С. 232-236. URL: https://visnyk.zu.edu.ua/Articles/80/48.pdf (Дата звернення: 05.09.2023)

2. Беценко Т. П. Види аналізу художнього тексту. Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2017. Вип. 64. С. 239 – 244.

3. Біда С. Базові емоції: поняття та види. *Збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка НАПН України.* Вип. 16. 2012. С. 36-46. URL: http://gm.khpi.edu.ua/index.php/2227-6246/article/download/160368/159571 (Дата звернення: 05.09.2023)

4. Білас І. Категорія емотивності у лінгвістиці. *Мова і культура*. 2011. Вип. 14 Т. 3. С. 17-24. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2011_14_3_5 (Дата звернення: 20.09.2023)

5. Білоус О. Прийоми та правила контекстуального тлумачення понять та категорій адміністративного судочинства. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 6. С. 137-141. URL: http://www.nvppp.in.ua/vip/2019/6/25.pdf (Дата звернення: 20.09.2023)

6. Бобер Н. Особливості застосування емотивної лексики в англомовному художньому дискурсі (на прикладі творчості О. Уальда, Дж. Стейнбека, Дж. Грішем та інших). *Науковий вісник Херсонського державного університету.* 2021. Вип 1. С. 13-18. URL: https://tsj.journal.kspu.edu/index.php/tsj/article/download/593/571(Дата звернення: 20.09.2023)

7. Богдан С. Методи й методика лінгвостилістичних досліджень : методичні рекомендації для студентів-філологів. Луцьк. 2011. 28 с. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/800/1/Metody%20i%20metodyka%20lingwostylistycznyh%20doslidzen.pdf (Дата звернення: 20.09.2023)

8. Борисов О. Мовні засоби вираження емоційного концепту СТРАХ: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі сучасної англомовної художньої

прози): автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04. Донецький національний університет, 2005. 21 с. URL: http://erpub.chnpu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/8435/1/aref_Borisov.pdf (Дата звернення: 20.09.2023)

9. Галаган В. Емотивність, експресивність та конотація як засіб вираження оцінки. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.* Сер. : Філологічні науки. 2008. Вип. 80. С. 171-178. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nzs_2008_80_26.pdf (Дата звернення: 05.09.2023)

10. Глінка Н. Художній текст/художній твір: питання інтерпретації. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія».* 2015. Вип. 53. С. 55-57. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Nznuoaf_2015_53_23 (Дата звернення: 20.09.2023)

11. Глущенко А. Вираження емоцій у дискурсі. Матеріали VI Міжнародної науково- практичної конференції "Розвиток сучасної освіти і науки : результати, проблеми, перспективи інтердисциплінарні виміри". Конін –Ужгород – Херсон – Кривий Ріг, 2019. С.139-141. URL: http://eprints.cdu.edu.ua/2025/1/glyzhenko.pdf (Дата звернення: 05.09.2023)

12. Гоца Н. Синтаксичні структури вираження емотивності у романах Тоні Моррісон. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип 29, Т. 1, 2020. С. 110-115. URL: https://archer.chnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/4703/1/aphn-journal.in.ua_29_2020_%D0%A7.1.pdf#page=110 (Дата звернення: 20.09.2023)

13. Гранецька В. Тіло. Клуб сімейного дозвілля. 2021. 320 с.

14. Губа Л. Художній текст як об'єкт лінгвістичних досліджень. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія».* 2015. Вип. 58. С. 93-96. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-

bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nznuoaf_2015_58_37.pdf (Дата звернення: 05.09.2023)

15. Єщенко Т. Лінгвістичний аналіз тексту: навч. посібник. Київ: Академія, 2009. 264 с.

16. Жовнір М. Емотиви як лексичні індикатори емоцій у жанрі світської бесіди. *Рідний край.* 2012. №2 (27). С. 99-104. URL: http://repository.pdmu.edu.ua/bitstream/123456789/1284/1/Zhovnir%20M%20%281%29.pdf

17. Заболотна Т. Невербальні та вербальні компоненти спілкування як засоби вираження емоцій. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 61. Т. 1. 2023. С. 176-181. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/61_2023/part_1/61-1_2023.pdf#page=175 (Дата звернення: 05.09.2023)

18. Заболотна Т. Роль вербальних і невербальних засобів вираження емоцій у художньому тексті. *Теоретична і дидактична філологія*. 2023 Випуск 36. С. 154-163. URL: https://tdp-journal.com/index.php/journal/article/download/273/221(Дата звернення: 20.09.2023)

19. Іванова Н. Лексичні асоціації назв емоцій у ліриці Івана Франка. URL: http://dspace.idgu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/345/%20%20%20%20%20%20%20.pdf?sequence=1 (Дата звернення: 20.09.2023)

20. Карамян К. Особливості використання емотивної лексики в поезії Г. Гейне. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2018. № 37. Т. 4. С. 46-48. URL: http://vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v37/part_4/Filologi37_4.pdf#page=46 (Дата звернення: 20.09.2023).

21. Кемінь У. Питальні речення як маркери реалізації емотивності в мовотворчості марії матіос. *Збірник наукових праць «Нова філологія»*. 2023. №

89. С. 123-128. URL: http://novafilolohiia.zp.ua/index.php/new-philology/article/view/827/778 (Дата звернення: 20.09.2023)

22. Ковалишин К. Емотивне значення та формування емотивної лексики. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Ужгород. 2018. С. 335-337.

23. Коваль Л. Проблема вербалізації емоцій у науковому дискурсі. Актуальні питання гуманітарних наук. Вип 41, том 3, 2021. С. 140-145. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/41_2021/part_3/23.pdf (Дата звернення: 05.09.2023).

24. Кондратенко Н. Дискурсивна парадигма досліджень художнього тексту. Записки з романо-германської філології. Вип. 1 (34) 2015. С. 60-65. URL: http://rgnotes.onu.edu.ua/article/view/51791 (Дата звернення: 05.09.2023)

25. Кость І. Емоційний стан страху та його вербалізація у прозовому тексті. *Філологічні студії*. 2011. Вип. 6. С. 617-627. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/PhSt_2011_6_91.pdf (Дата звернення: 20.09.2023)

26. Красовська І. Особливості концептуалізації позитивних емоцій. URL: https://cusu.edu.ua/download/nz_2011_95_1.pdf#page=65 (Дата звернення: 20.09.2023)

27. Кузенко Г. Мовні засоби вираження емотивності. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6fbbf978-a04c-434c-aa01-3962e98d4e95/content (Дата звернення: 20.09.2023)

28. Лелет І. Емоційність vs емотивність: взаємозв'язок та розмежування понять. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія.* 2021. № 49. Т. 1. С. 106-110. URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v49/part_1/Filologi49_1.pdf#page=106 (Дата звернення: 05.09.2023)

29. Леонова Н. Експресивність як функціональна властивість номінативних синтаксичних конструкцій. Філологічні студії. Вип. 9. 2013. С. 253-260. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/268531303.pdf (Дата звернення: 05.09.2023)

30. Линтвар О. Лінгвостилістичний аналіз художнього тексту як предмет наукового дослідження. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах.* №32. Київ. 2015. С. 59-70. URL: https://jrnl.nau.edu.ua/index.php/go/article/view/9581/12095

31. Літвінчук І. Прагматика емотивного тексту (психосемантичне експериментальне дослідження: автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.15. Київ. 2000. 17 с.

32. Малиненко О. Особливості лінгвістичної категорізації емоцій. Нова філологія. 2014. №62. С. 186-192.

33. Мац І. Різновиди емоцій та способи їх вербалізації (на матеріалі англійської мови). URL: http://eprints.zu.edu.ua/3511/1/03miiesv.pdf (Дата звернення: 05.09.2023)

34. Мельничук Н. Емотивні прикметники у просторі художніх текстів. Збірник наукових праць «Нова філологія». 2021. № 81. Т. 1. С. 225-231. URL: http://novafilolohiia.zp.ua/index.php/new-philology/article/view/511/483 (Дата звернення: 20.09.2023)

35. Мельничук Н. Співвідношення емотивності та оцінності у структурі англійського прикметника. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/268531138.pdf (Дата звернення: 20.09.2023)

36. Михальчук Н. Психолінгвістичні особливості репрезентації емоцій за допомогою концепту «страх». *Проблема сучасної психології*. 2020. Вип. 48. С. 206- 227. URL: https://journals.uran.ua/index.php/2227-6246/article/view/200858/200922 (Дата звернення: 20.09.2023)

37. Мікула О. Репрезентація емотивного концепту ГНІВ (на матеріалі англомовної малої прози). *Одеський лінгвістичний вісник*. 2017. № 9, Т.1, С. 157-161. URL:

http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/17244/%D0%9C%D1%96%D0%BA%D1%83%D0%BB%D0%B0%20%D0%9E.%20%D0%86..pdf?sequence=1&isAllowed=y (Дата звернення: 20.09.2023)

38. Мілова М. «Експресивність» та «емотивність» у мові та мовленні. Рівні передачі емоцій у художньому англомовному тексті. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* №9. 2014. С. 104-107. URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v9/28.pdf (Дата звернення: 05.10.2023)

39. Міхова А. Емоції і прояви емоцій: історичний екскурс (стресові та стресоподібні стани).URL: http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/12829/1/%d0%90.H.%20Mikhova.pdf (Дата звернення: 05.09.2023)

40. Нагнибіда Л. Художній твір у системі комунікативного простору. URL: http://eprints.zu.edu.ua/1827/1/8.pdf (Дата звернення: 05.09.2023)

41. Петренко Є. До проблеми вербалізації емоцій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* Сер.: Філологія. 2018. № 37. Т. 4. С. 81-84. URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v37/part_4/Filologi37_4.pdf#page=81 (Дата звернення: 20.09.2023)

42. Присяжнюк Л. Творча особистість крізь призму поетики змінених станів свідомості. *Наукові записки.* Вип. 96 (1). 2011. С. 124-126. URL: http://dspace.cuspu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3916/1/%D0%9D%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%96%20%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BA%D0%B8%20%D0%9A%D0%94%D0%9F%D0%A3.%20%D0%A1%D0%B5%D1%80%D1%96%D1%8F%20%D0%A4%D1%96%D0%BB%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%B8.%20%E2%80%93%20%D0%92%D0%B8%D0%BF.%2096%2C%20%D1%87.%201.pdf#page=124 (Дата звернення: 20.09.2023)

43. Приходько Г. Невербальні засоби вираження емоцій. URL: http://ddpu-filolvisnyk.com.ua/uploads/arkhiv-nomerov/2015/NV_2015_4/28.pdf (Дата звернення: 20.09.2023)

44. Редька І. Мережі емотивних кодів поетичного тексту (на матеріалі вірша В. Стівенса «the planet on the table». *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 13. Т. 2. С. 153-157. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/32826/1/%D0%9C%D0%95%D0%A0%D0%95%D0%96%D0%86%20%D0%95%D0%9C%D0%9E%D0%A2%D0%98%D0%92%D0%9D%D0%98%D0%A5%20%D0%9A%D0%9E%D0%94%D0%86%D0%92%20%D0%9F%D0%9E%D0%95%D0%A2%D0%98%D0%A7%D0%9D%D0%9E%D0%93%D0%9E%20%D0%A2%D0%95%D0%9A%D0%A1%D0%A2%D0%A3.pdf (Дата звернення: 20.09.2023)

45. Романова Н. Проблема емоційної і емотивної лексики. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки.* 2011. С. 174-178. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/4147/1/Romanova.pdf (Дата звернення: 20.09.2023)

46. Романова Н. Психолінгвістичні методи дослідження емотивної лексики. *Наукові записки*. Серія "Філологічна". 2012. Вип. 29. С. 176-179. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Nznuoaf_2012_29_59 (Дата звернення: 20.09.2023)

47. Романюк С. Функціювання емотивної лексики в художньому тексті та особливості її перекладу українською мовою (на матеріалі роману С. Фрая "The Hippopotamus"). *Записки з романо-германської філології.* 2022. Вип. 1 (48). С. 100-111. URL: http://rgnotes.onu.edu.ua/article/view/259817 (Дата звернення: 20.09.2023)

48. Саржевський С. Психологія та патологія емоцій, волі, уваги : навчально-методичний посібник для студентів 4 курсу медичних факультетів

зі спеціальностей «Лікувальна справа» та «Педіатрія». Запоріжжя, 2017. 72 с. URL: http://dspace.zsmu.edu.ua/bitstream/123456789/5913/1/Sarzhevs%27kyjSN17_Psyho_tpevu.pdf (Дата звернення: 05.09.2023)

49. Свідер І. ОСНОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМОТИВНОГО ТЕКСТУ. URL: Npkpnu_fil_2013_33_71.pdf

50. Селіванова О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава. 2010. 843 с.

51. Сивогракова З. Психологія емоцій. Регуляція емоцій: практикум. Харків. 2016. 42 с. URL: http://lib.kart.edu.ua/bitstream/123456789/3123/3/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D0%B2%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D1%96%D0%B2%D0%BA%D0%B8%20186.pdf (Дата звернення: 05.09.2023)

52. Скрипник С. Лексичні емотивні засоби мови. URL: http://www.rusnauka.com/34_VPEK_2012/Philologia/4_121314.doc.htm

53. Сліпецька В. Вербалізація негативних емоцій: тенденції формування нового мовленнєвого стандарту. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки».* Мовознавство. № 3, 2015. С. 250-255. URL: http://ddpu-filolvisnyk.com.ua/uploads/arkhiv-nomerov/2015/NV_2015_3/42.pdf (Дата звернення: 20.09.2023)

54. Станко Д. Розмежування понять «емоційність», «емотивність», «експресивність» та «оцінність» у сучасному мовознавстві. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Sdzif_2017_15_32.pdf (Дата звернення: 05.09.2023)

55. Степаненко О. Лінгвістичний аналіз художнього тексту. https://philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/2_2022/part_2/32.pdf

56. Степанюк М. Репрезентація емоційного стану художнього персонажа у жіночому романі: лінгвокогнітивний і гендерний аспекти (на

матеріалі романів Ш. Бронте та Е. Бронте). URL: https://www.kspu.edu/FileDownload.ashx/%D0%93%D1%92%D0%92%D0%8E%D0%93%E2%80%98%D0%B2%D0%82%D1%99%D0%93%D1%92%D0%92%C2%B5%D0%93%D1%92%D0%92%D1%97%D0%93%D1%92%D0%92%C2%B0%D0%93%D1%92%D0%92%D0%85%D0%93%E2%80%98%D0%95%D0%85%D0%93%D1%92%D0%92%D1%94_%D0%93%D1%92%D0%92%D2%91%D0%93%D1%92%D0%92%D1%91%D0%93%E2%80%98%D0%92%D0%83%D0%93%D1%92%D0%92%C2%B5%D0%93%E2%80%98%D0%B2%E2%80%9A%C2%AC%D0%93%E2%80%98%D0%B2%D0%82%D1%99%D0%93%D1%92%D0%92%C2%B0%D0%93%E2%80%98%D0%B2%D0%82%C2%A0%D0%93%E2%80%98%D0%B2%D0%82%E2%80%9C%D0%93%E2%80%98%D0%92%D0%8F.doc?id=1f27436b-6bd3-4828-aeb9-14083c93c662 (Дата звернення: 20.09.2023)

57. Федорко Я. Варіативність відображення англомовних емоційних одиниць у перекладі художнього твору (українською, китайською мовами) *Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського*. 2018. № 27. С . 133-143. URL: https://www.lingstud.od.ua/archive/2018/27/26.pdf (Дата звернення: 20.09.2023)

58. Федорченко С. Загальна психологія. Модуль 3 «Емоційна, вольова та мотиваційна сфери»: Конспект лекцій для студентів напряму підготовки «Психологія». Київ: ПП PVM-print, 2017. 96с. URL: https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/33035/1/%D0%97%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F%20%D0%9C%203.pdf.pdf (Дата звернення: 05.09.2023)

59. Фролова І. Специфіка художнього дискурсу та його аспектів. *Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Іноземна філологія*. 2018. Вип. 87. С. 52-61. URL: https://periodicals.karazin.ua/foreignphilology/article/view/11132/10658 (Дата звернення: 05.09.2023)

60. Шмаль О. Композиційно-мовленнєві засоби створення емотивності у художніх текстах. URL:

http://ephsheir.phdpu.edu.ua/bitstream/handle/8989898989/5798/Shmal_Khrystych_Kompozytsiino88-91.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Дата звернення: 20.09.2023)

61. Штефанюк Н. Дослідження емотивності як лінгвістичної категорії у сучасному мовознавстві. URL: http://respacoll.uzhnu.edu.ua/article/view/142438/139960 (Дата звернення: 05.09.2023)

62. Шульжук Н. Емоції у контексті проблемного поля когнітивно-дискурсної мовознавчої парадигми та антропозорієнтованої лінгводидактики. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»,* серія «Філологія». 2023. Вип. 17(85). С. 316-320. URL: https://journals.oa.edu.ua/Philology/article/view/3866/3514 (Дата звернення: 20.09.2023)